

תָּמִים דְּרָכּוֹ וְאֵין לְפָנָיו עוֹל בְּכָל־בִּקּוֹר יִתֵּן לְאוֹר מְשַׁפְּטוֹ
תּוֹכֵן לְבוֹת רַב הָעֲלִילָה מִי יִמְלֵל גְּבוּרוֹת יִי.

ככתוב בדברי קדשך: מי ימלל גבורות יי ישמיע כל-תהלתו.

45

אתה כוננת עולם ברב חסד

אֶתָּה כּוֹנֵנֶת עוֹלָם בְּרַב חֶסֶד וּבּו יִתְנַהֵג עַד קֵץ הַיָּמִין
אֲשֶׁר לֹא יָמוּט מַעְוֵן יְצוּרִים וְלֹא יִמָּעַד מִכְבֵּד פֶּשַׁע וְחַטָּאִים.

אֲדָמָה בְּעוֹדָה צִיָּה וְצִלְמוֹת בְּאוֹר דָּת שְׁעִשְׁעַת וּרְגֵלָה שְׁחָקָה
אֲמָרָת לְתַתָּה מִרְפָּא לְכָל־אָנוּשׁ טָרָם תִּפְעַלְנּוּ חַיּוֹ הַכִּינּוֹת.

5 בְּרַרְתָּ שְׁחָקִים לְמִכּוֹן שַׁבָּתָךְ וְרוּחַת עֲלִיּוֹת לְכֶסֶם הַדָּרִיךְ

43 תמים דרכו – עשה"כ שמ"ב כב, לא: האל תמים דרכו. ואין בו עול – עשה"כ דברים לב, ד: אל אמונה ואין עול. בכל בקר וכו' – עשה"כ צפניה ג, ה: ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן לאור.

44 תוכן לבות – עשה"כ משלי כא, ב: ותכן לבות ה'. רב העלילה – עשה"כ ירמיה לב, יט.

45 מי ימלל וכו' – עשה"כ תהלים קו, ב.

1 אתה כוננת עולם – שנאמר (תהלים קיט, צ): כוננת ארץ ותעמוד. ברב חסד – שנאמר (שם פט, ג): עולם חסד יבנה. ובו יתנהג – כמו שנאמר בתפילת 'נשמת': המנהג עולמו בחסד. קץ הימין – עפ"י דניאל יב, יג.

2 אשר לא ימוט – שנאמר (תהלים צג, א): אף-תכון תבל בל-תמוט. ונאמר (שם קד, ה): יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד.

3 אדמה בעודה וכו' – שהתורה נבראה עד שלא נברא העולם (בראשית רבה פרשה א, ד). באור דת – באור התורה. שעשעת ורגלך שחקה – שנאמר (משלי ח, ל): ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת. ורגלך – פי' לפניך: המתהלכים ברגלי אדוני (ש"א כה, כז) ת"י: דמשמשין קדם רבוני; וכן, ההלכות לרגלה (שם שם, מב) ת"י: דאזלין לקיבלה. כיוצא בזה תרגם אונקלוס: צא אתה וכל העם אשר ברגליך (שמות יא, ח): וכל עמא די עמך. וכן ת"י שם. וכן ת"י בשופטים ד, י: ויעל ברגליו עשרת אלפי איש, וסליקו עמיה. וכן פירש רש"י שם: ויעל ברגליו, עמו. וכן פירש ר' ישעיה מטרדני שם. ועיין ת"י בשופטים ח, ה, ובש"ב טו, יח, ובמ"א כ, י, ומ"ב ג, ט.

4 לתתה – את התורה. מרפא לכל אנוש – שנאמר (תהלים יט, ח): תורת ה' תמימה משיבת נפש, ונאמר (משלי ג, ח): רפאות תהי לשרך. תפעלנו – לאנוש. חיו הכינות – הקדמת ובראת את התורה שהיא חיותו של אדם, שנאמר (דברים לב, מז): כי הוא חייכם.

5 מכאן מתחיל הפייטן לפייט מעשי יום ראשון: בררת – הקמת וחזקת (ח. ילון, פרקי לשון, ירושלים תשל"א, עמ' 85: מ' זולאי, עיוני לשון בפיוטי ינאי, ידיעות המכון לחקר השירה העברית, כרך ו, עמ' 85).

בם תסתר	בלי תשורף עין	ומשם עיניך	משוטטות בכל פעל.
בנת לקרות בתהו ובסערה	ארץ על בלי מה יסודיה תלית	להדום רגליך ועת תשגיח בה	ומושב יצוריך עמודיה יתפלצון.
גרשת אופל גבול להם שמת	ותקרא אור ופור בינותם	בשם קראתם לבלי יגרעו חק	ובמדה חקקתם ובלי ישנו סדר.
גדרת רקיע	וכמסת חצי מים	ומפירותם	עבים יחשורו

קעח), כמו שנאמר (משלי ח, כח): באמצו שחקים. שחקים למכון שבתך – שנאמר (מ"א ח, לט): השמים מכון שבתך. ורוחת עליות – התקנת עליות מרווחות, אלה השמים, שנאמר (תהלים קד, ג): המקרה במים עליותיו. לכס הדריך – לכסא כבודך, שאף הוא נברא עד שלא נברא העולם (בראשית רבא פרשה א, ד).

6 בם תסתר – שנאמר (תהלים צא, א): ישב בסתר עליון. ומשם – מן השמים, שנאמר (שם יד, ב): ה' משמים השקיף על בני אדם. עיניך משוטטות וכו' – שנאמר (דה"ב טז, ט) כי ה' עיניו משוטטות בכל הארץ.

7 בנת לקרות וכו' – כלומר בתבונה עשית את הארץ ותלית אותה כקירוי על בלי מה, והוא עשה"כ (משלי ג, ט): ה' בחכמה יסד ארץ, ונאמר (איוב כו, ז): תלה ארץ על מלימה. להדום רגליך – שנאמר (ישעיה סו, א): והארץ הדם רגלי. ומושב יצוריך – שנאמר (שם מה, יח): לשבת יצרה.

8 בתהו – כמו שנאמר (איוב כו, ז): נטה צפון על תהו. ופירש ר"א אבן-עזרא: הוא שנטה צפון שהוא מקום ישובו של עולם על תהו. ובסערה – היא אחד מן הדברים שהארץ עומדת עליהם, כך שנה ר' יוסי בברייתא בחגיגה יב ע"ב שהארץ עומדת על עמודים, שנאמר (איוב ט, ו): המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון, ועמודים על המים ומים על ההרים, והרים עומדים ברוח ורוח בסערה, ומביא פסוק לכל דבר. ועת תשגיח בה וכו' – שנאמר (שם קד, לב): המביט לארץ ותרעד. עמודיה יתפלצון – הוא לשון המקרא שהביא ר' יוסי בברייתא.

9 ותקרא אור – כמו שאמר ר' יוחנן: ויקרא אלהים לאור יום, מלמד שקרא הקב"ה לאור וצוהו להאיר ביום (מדרש הגדול, מהדו' ר"מ מרגליות, עמ' כד. ועיין פסחים ב ע"א). בשם קראתם – שנאמר (בראשית א, ה): ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה.

10 גבול להם שמת – כמו שדרשו בבראשית רבה ג, ו: ויקרא אלהים לאור יום: אמר לו: יום יהא תחומך. ולחשך קרא לילה, אמר לו: לילה יהא תחומך, והלשון עפ"י תהלים קד, ט. ופור – ל' בקיעה והפרדה כמו אתה פוררת בעוז ים, שבתהלים עד, יג (ראזענבערג, קובץ מעשי ידי גאונים קדמונים, עמ' 111). ד"א ל' גורל. חלק חלקת בינותם – כלומר לכל אחד מהם. לבלי יגרעון חק – עפ"י יחזקאל טז, כז.

11 מכאן הפייטן מפיט מעשי יום שני: גדרת רקיע – עשית את הרקיע גדר, כמו שנאמר (בראשית א, ז): ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע. וכמסת חצי מים – כמו שאמר ר' יוחנן בבראשית רבה ד, ד: נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם חצים ברקיע וכו'. ומפירותם – של המים העליונים. והוא על פי מה שאמרו בברייתא בתענית דף י, א: מים העליונים במאמר הם תלויים ופירותיהן מי גשמים, שנאמר (תהלים קד, יג): מפרי מעשיך תשבע הארץ.

גם מדורת אש לשונאיה הסקת ומאש וממים אוהביה תציל.

דמות זיו אדמה יעצת לגלות דכית שאר מים צרתם במקוה
דשאי ארץ צצו במאמריה דשא עשב מזריע זרע וגן עדן לחוסיה.

15 דלקו ברוח פיה נרות רקיע להם הורית דלקו חלונות
להפקד בם זה ביום וזה בלילה תקופות ועתים
לכל יאחרו פעם.

השרצת ממים מעופפי כנף עטוי קשקשת ותוקף תנינים
התוית ליודעיה ונחש בריח לארוחת נצח.

הלא מאדמה לרוב העדפת בהמה ורמש וחיתו ארץ

12 מדורת אש – זה הגיהנום שנברא ביום שני (בראשית רבה יא, ט; פרקי דר"א פ"ד) וקרא לגיהנום מדורה על פי ישעיה ל, לג: כי ערוך מאתמול תפתה... מדורתה אש.

13 מכאן מפייט מעשי יום שלישי: יעצת – גזרת (ישעיה יד, כד ורד"ק שם). לגלות – שנאמר (בראשית א, ט): ותראה היבשה. דכית שאר מים – אלו המים התחתונים שנתגאו ועלו לכסות הארץ כבתחילה, עד שגער בהם הקב"ה וכבשן ונתנן תחת כפות רגליו (פרקי דר"א פ"ה). צרתם במקוה – שנאמר (בראשית א, ט): ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד. ועיין שמות רבה טו, כב: כיון שראו שאר מים שבעט באוקינוס. ועוד שם: כך נעל הקב"ה את הים בחול והשביעו שלא יצא מן החול.

14 דשאי ארץ וכו' – שנאמר (בראשית א, יב): ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע. וגן עדן – שנברא ביום השלישי, (בראשית רבה יא, ט).

15 מכאן מפייט הפייטן מעשי יום רביעי: דלקו – נדלקו. נרות רקיע – המאורות, שנאמר (בראשית א, יד): יהי מארת ברקיע השמים. להפקד – להיות מונים בהם, שנאמר (שם): והיו לאות ולמועדים ולימים ושנים, ות"י: ולמימני בהון חושבן יומין וכו' ותקופות שמשא וכו'.

16 דרך חלונות – שאמרו בשמות רבה טו, כב: שלש מאות וששים וחמש חלונות ברא הקב"ה ברקיע, מאה ושמונים ושלושה במזרח ומאה ושמונים ושלושה במערב, מהן ברא לשמש ומהן ברא ללכנה. פעם – כלו' צעד הליכתם.

17 מכאן מפייט מעשי יום חמישי: השרצת ממים – שנאמר (בראשית א, כ. כא) ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף וגו'. ויברא אלהים את התנינים הגדולים.

18 התוית – מלשון תו, כלומר סימנת. ליודעך – לישראל שהם יודעי ה' (שמות ו, ז) נתת להם תו וסימן של דגים טהורים (דברים יד, ט): כל אשר לו סנפיר וקשקשת תאכלו. והזכיר קשקשת, כי כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר. ונחש בריח – זה הליתן, שנאמר (ישעיה כז, א): לויתן נחש בריח, ונברא ביום חמישי כמו שאמרו בפרד"א פרק ט': בחמישי השריץ מן המים לויתן נחש בריח. לארוחת נצח – סעודה לצדיקים לעתיד לבוא (בבא בתרא ע"ד, ב' ומדרש לקח טוב, בראשית א, כא, דף ז, ב).

19 מעשי יום השישי: הלא מאדמה וכו' – שנאמר (בראשית א, כד) ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה. לרוב העדפת – בראת בריבוי ובעדיפה.

20 הודעת סימני מאכל לטהרה ולחבורת צדק בהמות הכשרת.

וּבַהֲפָנוֹת עוֹלָם בַּחֲכָמָה, וּבַהֲעֶרְךָ נָחַת, שְׁלַחַן וּדְשָׁן
וּתְשַׁקֵּד לְהַזְמִין אוֹרַח וּלְהַאכִּילוֹ טוֹב מֵאֲכָלָהּ.

וְלִהְיֹדוֹתוֹ בְּמַעֲשֵׂה יָדָהּ הָיִית בְּאַלְהֵיִם שׁוֹטֵר וּמוֹשֵׁל
וּלְשׁוֹר אֶל מְלֶאכֶה, וּלְקִרְוֶה מִי שׁוֹעֵל, לַהֲדָמִים מְאֹרֹת, וּלְהַחֲיוֹת רְדוּמִים.

25 זָכְרוֹן גּוֹלָמוֹ מַחֲוֹמֶר קוֹרֶצֶת רַקְמָתוֹ בַּסֶּתֶר בְּצֵלֶם חַיִּינִיקַי
זֶהֱרֵנּוּ נֶר נִשְׁמָה בַּגּוֹז עֶרְכַּת כִּי הִיא תַחֲפֹשׂ חֲשָׁכֵי חֲדָרָיו.

20 הודעת סימני מאכל לטהרה – שנאמר (דברים יד, ו): וכל בהמה מפרסה פרסה ושסעת שסע פְּרָסוֹת מעלת גרה בבהמה אתה תאכלו. ולחבורת צדק – לצדיקים. הכשרת – את בהמות, זה שור הבר לסעודה לעתיד לבוא (בבא בתרא ע"ד, ב').

21 ובהבנות עולם בחכמה – כמו שנאמר (תהלים קד, כד): מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית. ואמר
בבראשית רבה ח, ו: ר' הונא בשם ר' איבו אמר: בדעת בראו, שברא צרכי מזונותיו (של אדם) ואחר
כך בראו. והלשון עפ"י משלי כד, ג: בחכמה יבנה בית. ועל שם 'בית' שבפסוק המשיך הפייטן ואמר:
ובהערך נחת שלחו ודשן וכו'. והוא עשה"כ באיוב ל"ו, ט"ז: ונחת שלחנך מלא דשן.

22 להזמין אורח וכו' – ואמרו שם בבראשית רבה: צונה ואלפים כלם וגו' למה נבראו, צפור שמים ודגי הים למה נבראו, משל למלך שהיה לו מגדל מלא כל טוב ואין לו אורחים, מה הנאה יש למלך שמלאו.

23 ולהרדותו במעשה ידיך – שנאמר (בראשית א, כח) ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ. שוטר – שר ונגיד (משלי ו, ז, ות"י שם).

24 ולשור אל מלאך – כמו שעשה יעקב (בראשית לג, כט). מי שעל – כינוי לים (ישעיה מ, יב), והכוונה למשה שקרע את הים. להדמים מאורות – כמו שעשה יהושע (יהושע י, יב-יג). ולהחיות רדומים – הם המתים ישני עפר, כמו שעשה אליהו (מ"א יז, כב) ואלישע (מ"ב ד, לה). קריעת הים והעמדת המאורות כלולים בתנאין ובציוויים שהתנה וציווה הקב"ה על בריותיו, בבראשית רבה ה, ה: התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל וכו'. צויתי את השמש ואת הריח שיעמדו לפני יהושע. ותחית המתים שם פרשה ע"ז, א: אתה מוצא שכל מה שהקב"ה עתיד לעשות לעתיד לבא הקדים ועשה ע"י צדיקים בעולם הזה, הקב"ה מחיה המתים ולאליהו מחיה המתים וכו' הקב"ה מחיה את המתים ולאלישע מחיה את המתים.

25 זכרון – לשון זָכַר. גִּלְמוּ מחמר קרצת – שאדם נברא מן העפר, שנאמר (בראשית ב, ז): וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. קרצת – לשת (איוב לג, ו, ות"י שם). רקמתו בסתר – צרת צורתו, שנאמר (תהלים קלט, טו): אשר עֲשִׂיתִי בסתר רִקְמָתִי וגו'. ועיין ת"י שם. ובפרקי דר"א פי"א: ורקמו ותקנו רוח ונשמה לא היתה בו. ולשון גִּלְמוּ בא שם בפסוק שלאחר כך. בצלם חזיונך – שנאמר (בראשית א, כו. כז) ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וגו' ויברא אלהים את האדם בצלם בצלם אלהים ברא אתו.

26 נר נשמה וכו' – עיין במדבר רבה בהעלותך טו, ד: שנמשלו נפשות כנר, שנא' (משלי כ, כז): נר ה' נשמת אדם חפש כל חדריו בטן.

זְבֹרְתוֹ כְּבוֹדָהּ, בְּתוֹךְ חוֹפֶת עֶדֶן בְּפִזּוֹ וְאֶבֶן יִקְרָה יִצְוְעוּ יְפִיתָ לְכָל מַפְעָלֶיהָ. לְכָל שְׁמוֹת

חַי עוֹלָמִים לְבַחְנוּ רְצִיתָ חַדַּל מַעַץ הַדַּעַת אִם יוֹכֵל קוֹם בְּמִצְוֵה קֵלָה וּמַעְצֵי תְנוּבָה תִּמְלֵא בְטָנָהּ. 30

חֲזִיתוֹ לְבָד וְשַׁחַת: אַעֲשֶׂה לוֹ עֶזֶר, אִם יִסְלֹף אוֹרֶחַ תְּהִי לוֹ לְמַכְשׁוֹל חֲטִיפַת שִׁנָּה עָלָיו הַמִּתְקָת צֹלַע אֲצִלָּת וּבִשָּׁר כּוֹנֵנָתָּ.

טַפְחָתָהּ בַּחֵן יְפִיתָהּ בַּחֲסֵד הַבָּאֲתָם בַּחוּפָה חֲנֻנָתָם בְּרָכוֹת; רִמְשׁ הַשִּׂיָּאָה מִשְׁכָּה כְּשׁוֹר לְטַבַּח לְהִנְיָא צוּוּי. לְהִנְיָא צוּוּי;

27 זבֹרְתוֹ – נתת לוֹ לחלקו. כְּבוֹדָהּ – כינוי לחוה, עֲשֶׂה"כ תהלים מה, יד. בְּתוֹךְ חוֹפֶת עֶדֶן וכו' – שאמרו עשר חופות עֲשֶׂה הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן, וכלן של אבנים טובות ומרגליות ושל זהב וכו', שנאמר (יחזקאל כה, יג): בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה [מסכתך] (פרקי דר"א פרק י"ב), ופירש רש"י ביחזקאל שם: מסכתך, חופתך.

28 זה – האדם. לְכָל שְׁמוֹת לְכָל מַפְעָלֶיהָ – שנאמר (בראשית ב, כ): ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השרה. ובבראשית רבה יז, ד: אמר (הקב"ה) להן (למלאכים): חכמתו (של אדם) מרובה משלכם, הביא לפניכם את הבהמה ואת החיה ואת העוף, אמר להם זה מה שמו ולא היו יודעין, העבירן לפני אדם אמר לו זה מה שמו אמר זה שור וכו'. לְכָל – מלשון כל, על שם ויקרא אדם שמות לכל הבהמה וגו' (הד"ר ר"מ זיידל).

29 חַי עוֹלָמִים – הקב"ה. על פי לשון הברכה האחרונה: מלך אל חַי העולמים. ובדניאל יב, ז: חַי עוֹלָם. בְּמִצְוֵה קֵלָה – כמו שהוא הולך ומפרש: חַדַּל מַעַץ הַדַּעַת פֶּן תִּנְקֶשׁ – שנאמר (בראשית ב, יז): ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו וגו'.

30 וּמַעְצֵי תְנוּבָה וכו' – שנאמר (שם שם, טז): מכל עֵץ־הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל.

31 חֲזִיתוֹ לְבָד וכו' – שנאמר (שם שם, יח): ויאמר ה' אלהים לא־טוב היות האדם לבדו אעשה־לוֹ עֶזֶר כנגדו. אִם יִסְלֹף אוֹרֶחַ וכו' – כמו שדרשו בבראשית רבה יז, ג: אם זכה עזר ואם לאו כנגדו.

32 חֲטִיפַת שִׁנָּה וכו' – שנאמר (בראשית ב, כא): ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן, ויקח אחת מצלעותיו ויסגר בשר תחתנה. חֲטִיפַת שִׁנָּה – לשון וחוטפתו שינה (ברכות ד ע"ב). שִׁנָּה עָלָיו הַמִּתְקָת – עיין במאמרי 'מדרשות חז"ל בשירי המקרא של האנגלו־סכסים', ספר חיים שירמן, עמ' 193. וּבִשָּׁר כּוֹנֵנָתָּ גבורות, שו' 43 ובביאור שם.

33 טַפְחָתָהּ בַּחֵן וכו' – שקלעה הקב"ה לחוה והביאה אצל אדם הראשון (נדה מ"ה ע"ב). הַבָּאֲתָם בַּחוּפָה – כמו שאמרו בפרקי דר"א פרק י"ב: מה החזן עומד ומברך לכלה בתוך חופתה כך הקב"ה עומד וברך לאדם ולעזרו, שנאמר (בראשית א, כח): ויברך אותם אלהים.

34 טַעוֹת כּוֹזֵב וכו' – שיעורו: רמש השיאה טעות כוזב. ופירושו: רמש – זה הנחש הנגרר על הארץ, השיא את האשה עצת טעות וכוזב, שאמר לה (בראשית ג, א. ד): אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן. לֹא־יָמוּת תָּמוּתוֹן. כְּשׁוֹר לְטַבַּח – עדה"כ בשמלי ז, כב. לְהִנְיָא צוּוּי – להפך מצוות הקב"ה.

35	טַעַם פְּרִי הַזֶּהָרוּ טוֹרְדוֹ פַּעַמִּי	לַעֲטָה וְהַלְעִיטָה בְּעַל הַלָּשׁוֹן	הוֹעֲרָמוּ בְּנִבְלֹת וְנִהַפְּךָ מֵאֲכָלוֹ	וְכֹסֶסוּ בְּנוֹבְלֹת לְבַל יִרְפָּא נִצָּח.
	יוֹשֶׁטֶן בְּאֵיבָה יֵצֵא דִין לַמּוֹת	לְהַרְצֵץ בְּרָאשׁ, וּיְגִיעֵת עֲמַל,	וְהוּא יִשׁוּף עֵקֶב וְהִיא לְקוֹשֵׁי לִידָה,	לְמַלְשָׁנִי בַּסֶּתֶר וְצִיָּה לְשִׁמְיִר.
40	יִצְרוּ הוֹרְגָל יִקְרוּ בְּמִנְחָה	לְתַאֲוֹת רַבְעוֹ לְיוֹצֵר הַכֹּל	וְשִׁלְחָה עוֹיְלִיָּה רַב בְּפִרְי הָאָרֶץ	עוֹבֵד וְרוּעָה וְרֹךְ בְּחִלְבֵי צֶאֱן.
	כְּהִבִּיטָהּ, רֶם,	דְּכָאוֹת שְׁפֵל	שְׁעִית מִנְחָתוֹ	וְקִצָּת בְּנִיחָח אָח

35 טעם – מאכל, וכן הוא בלשון ערבי: טעאם. פרי – של עץ הדעת, אשר הוזהרו שלא לאכול ממנו, כמו שנאמר (בראשית ב, יז) ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכלו ממנו. לעטה והלעיטה – אכלה והאכילה, לאדם שנאמר (שם ג, ו) ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל. הוערמו – נעשו עירומים. בנבלות – בערוותם וקלונם. וכוסו בנובלת – בתאנה, שנאמר (שם שם, ז): וידעו כי עירמם הם ויתפרו עלי תאנה. ותאנה קרויה נובלת, עשה"כ ישעיה לד, ד. הוזהרו. הוערמו, מלעיל, עפ"י כה"י, וכן בשו' 36: טורדו, ועוד.

36 טורדו – ניטלו רגליו של בעל הלשון – (קהלת י, יא), זה הנחש, וכן דרשו בבראשית רבה פרשה כ, איש לשון (תהלים קמ, יב), זה הנחש. ועוד דרשו שם שם, ה: על גחונך תלך (בראשית ג, יד): ירדו מלאכי השרת וקצצו ידיו ורגליו. ונהפך מאכלו – כמו שאמרו בפרקי דר"א פרק י"ד (דף ל"ד ע"א): ומאכלו מתהפך במעיו לעפר. לבל ירפא נצח – כמו שאמר ר' לוי: לעתיד לבא הכל מתרפאין חוץ מנחש (בראשית רבה כ, ה, ועי' ת"י לבראשית ג, טו).

37 יושטן באיבה – שיהיו שוטנים את הנחש, שנאמר (בראשית שם, טו) ואיבה אשית בינך ובין האשה וגו' הוא ישובך ראש. והוא – הנחש. ישוף עקב – שנאמר (שם) ואתה תשופנו עקב. למלשני בסתר, (תהלים קא, ה), שאמרו בתנחומא חקת (סי' י"ט): יבא נחש מי שהתחיל לספר לשון הרע ויפרע ממספרי לשון הרע.

38 יצא דין – של אדם. למות ויגיעת עמל – שנאמר (בראשית ג, יט): בזעת אפריך תאכל לחם וגו' כי עפר אתה ואל עפר תשוב. והיא – חוה יצא דינה, לקושי לידה – שנאמר (שם שם, טז): אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרנך בעצב תלדי בנים. וציה – זו הארץ, עשה"כ (ישעיה מא, יח) וארץ ציה, יצא דינה: לשמיר – שאף היא נתקללה עם האדם, שנאמר (בראשית ג, יז ויח): ארורה האדמה בעבורך וגו' וקוץ ודרדר תצמיח לך.

39 יצרו – טבעו (ד"ר מ. זיידל). הורגל – הומשך לתאות משכבו. והורגל, לשון הרגל עכירה (שבת פ"א מ"ג). ושלחה – חוה. עויליה – ילדיה (בראשית רבה לו, א), והוא לשון עול ימים (ר"א אבן עזרא לאיוב כא, יא). עובד – אדמה, זה קין (בראשית ד, ב). ורועה – צאן, זה הבל (שם). ועיין בביאור ל'אזכיר גבורות', שו' 55.

40 יקרו – כיבדו להקב"ה שהוא יוצר הכל (ירמיה י, טז) והביאו לו מנחות. רב – הגדול, קין. בפרי הארץ – שנאמר (בראשית ד, ג) ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'. ורך – הקטן הבל. בחלבי צאן – שנאמר (שם שם, ד) והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלבהן.

41 רם – זה הקב"ה, שנאמר (תהלים קלח, ו) כי רם ה'. דכאות שפל – סופו של המקרא: ושפל יראה.

כָּפָה רַחֲמָיו וְלֹא כָבֵשׁ יִצְרָן שָׁלַח יָד בְּצִלָּם הֵחֵל שְׁפוֹךְ דָּם.

כְּשִׁמְעָה, דּוֹרֵשׁ, קוֹל זַעֲקַת דָּם עֲנִשְׁתּוֹ בָּנֵעַ וְנָדָר וַיִּגִּיעַת רִיק וְהֶבֶל
כְּהַתְּוֹדוֹתוֹ, אוֹת לוֹ חֲקוֹת, לְהָשִׁיב לְהוֹרְגוֹ נֶקֶם שְׂבָעֵתִים.

45 לְהַכְעִיסָהּ, אֵל, הֵחֵל דּוֹר אָנוּשׁ לְהַמִּיר כְּבוֹדָהּ וּלְקַרֵּא בְּשֵׁם אֱלִיל
לִים חוֹל שְׁמַתָּה חֵק לֹא יַעֲבוֹר קִרְאָתוֹ לְאַבְדָּם תִּמְוֹר קִרְאוֹ בְּשֵׁם.

לְמַדּוֹ הַעֲוָה מְלֵאֵי חֲמָס שְׁמָנוּ עֲשָׂתוֹ וְאָמְרוּ לֹאֵל סוֹר
לִכֵּן זַעֲמָתָם בְּמַעֲיִינֹת תְּהוֹם וּפְלָג מְלֵא מִים עֲלֵיהֶם שְׂפָכָתָהּ.

ושפל, זה דור שהיה רועה צאן, וכאן הכוונה להבל שהיה רועה צאן אף הוא. שעית מנחתו – שנאמר (בראשית ד, ד) וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. אח – אחיו, זה קין, במנחתו קצת, שנאמר (שם שם, ה) ואל קין ואל מנחתו לא שעה.

42 כפה – כיבה ודיעך (משלי כא יד, ות"י שם) קין את רחמיו. בצלם – באיש שנברא בצלם אלהים, בהבל. החל שפוך דם – שקין ראש להורגים (אסתר רבה פתיחתא י').

43 דורש – דמים, זה הקב"ה (תהלים ט, יג), ונאמר (בראשית ט, ה) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש. קול זעקת דם – שנאמר (שם ד, י) קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. ענשתו בנע ונד וכו' – שנאמר (שם ד, יב) נע ונד תהיה בארץ.

44 כהתודותו – כמו שנאמר (שם שם, יג) ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשא. ובפרקי דר"א פרק כ"א (מ"ט ע"ב): אמר קין לפניו: רבון העולמים, גדול עוני מנשוא שאין בו כפרה, ונחשב לו הדבר הזה כתשובה. אות לו חקות וכו' – שנאמר (שם שם, טו) ויאמר לו ה' לכן כל הרג קין שבעתים יקם, וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מצאו. ובת"י: ורשם ה' על אפי דקין אתא.

45 להכעיסך וכו' – שנאמר (בראשית ד, כו) אז הוחל לקרא בשם ה'. ות"י: הוא דרא דמימוהי שריאו למטעי ועבדו להון טעוון ומכנין לטעוותהון בשום מימרא דה'.

46 לים – כלומר הים אשר שמת את החול גבול לו, כמו שנאמר (ירמיה ה, כב) אשר שמתי חול גבול לים חקיעולם ולא יעברנהו. קראתו – לים שיעלה ויצייף את דור אנוש, שנאמר (עמוס ה, ח) הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ. ודרשו בבראשית רבה כג, ז (ועיין שם ה, ו) שעלה הים בדור אנוש והציף את העולם. תמור – תמורת, כלומר מידה כנגד מידה, כמו שנאמר ר' אחא (בראשית רבה שם): אתם עשיתם עצמכם עבודת כוכבים וקראתם לשמכם, אף אני אקרא למי הים לשמי ואכלה אותן האנשים מן העולם.

47 למדו העוה וכו' – זה דור המבול, שנאמר בו (בראשית ו, יא) ותמלא הארץ חמס. שמנו עשתו – (ירמיה ה, כח), ואמרו לאל סור – (איוב כא, יד) ואמרו בסנהדרין ק"ח ע"א: ת"ר דור המבול לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקב"ה. ומה כתיב בהם (איוב כא, ט ואילך) בתייהם שלום מפחד וגו' והיא גרמה שאמרו לאל סור ממנו וגו'.

48 זעמתם – קללתם וענשתם. במעינות תהום – שנאמר (בראשית ז, יא) ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה. וזעימה לשון קללה היא, שכן וזעם את-א"ביו (ישעיה סו, יד) ת"י: וייתי לזוט לבעלי דבבוהי. והמבול נקרא קללה, שנאמר (בראשית ח, כא): לא אסף לקלל עוד את האדמה. כאן נזעמו במעינות תהום וב'אזכיר גבורות', שו' 74: וזעמו במי מעלה. ופלג מלא מים – עשה"כ תהלים סה, י.

- 50 מהם מצאת ממנו העצמות צדיק תמים משפחות כל יציר צפנתו בסוכה ובהנחמך בו עד יעבור זעם לא אקלל, שחת.
- מרו בשמך מלאת חפצם יושבי שנער בהלעיגה למו לרום עד כס נפצתם בכל־רוח ולעשות למו שם בסלפך לשונם.
- נר ערוך בתהו נתיב מישרים אב המון נודע הודיע לתועים ולשביב אשו השענו באל חי רצו נכשלים ומהיועיל פסל.
- 55 נטש מגוריו נתבוסס בדם ברית ונמשך אחריו וזרעו אחריו ונמצאת לו כי היא תציל באש ובמלחמת עמוסיו משחת.
- 49 מהם מצאת – את נח, שנאמר (בראשית ז, א) כי־אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. ונאמר (שם ו, ט) נח איש צדיק תמים היה בדורתו. צפנתו בסוכה – בתיבה, והלשון עדה"כ תהלים כז, ה. עד יעבור זעם – עשה"כ ישעיה כז, כ.
- 50 העצמות – הרבית. משפחות כל יציר – משפחות האדם, כמו שנאמר (בראשית ט, יט) ומאלה נפצה כל הארץ. ובהנחמך בו – בנח בקרבן שהקריב לפניך (שם ח, כא). שחת – אמרת: לא אספך לקלל עוד את האדמה בעבור האדם (שם).
- 51 מכאן ואילך הוא מפיט מעשה דור הפלגה. שנער (שם יא, ב) – בבל. לרום עד כס וכו' – שנאמר (שם, ד) הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לו שם.
- 52 מלאת חפצם וכו' – כמו שאמרו בתנחומא נח (מהדורת באבער, כ"ח ע"א סי' כח): כל מה שהיו עושין הקב"ה מצליח בידם, כדי לשחק עליהם באחרונה, שנאמר (תהלים ב, ד) יושב בשמים ישחק. וסופו של הכתוב: ה' ילעג למו. נפצתם וכו' – שנאמר (בראשית יא, ט) כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ. בסלפך לשונם – שנאמר (שם שם, ז) אשר לא ישמעו איש שפת רעהו.
- 53 מכאן מפיט מעשה אברהם. נר ערוך בתהו – זה אב המון גוים, אברהם (בראשית יז, ה), והוא על דרך שאמרו בבראשית רבה ל, י: עד שאתה מאיר לי ממספוטמיה וכו'. ולשביב אשו – לאור אשו, ולא יגה שביב אשו, (איוב יח, ה) ת"י: ולא ינהר גיה נוריה. נכשלים – בעונם (יחזקאל יד, ג), כלו' עובדי גילולים.
- 54 נתיב מישרים הודיע לתועים – לעובדי עבודה זרה, כמו שאמרו בבראשית רבה לט, יא: אף את מקרב רחוקים ומטהרם לאביהם שבשמים, ואמר להם: השענו באל חי וכו' – כמו שמסופר בבראשית רבה לח, יג: תרח עובר צלמים היה וכו'.
- 55 נטש מגוריו – שנאמר (בראשית יב, א. ד), ויאמר ה' אל אברם לך מארצך וגו'. וילך אברם כאשר דבר אליו ה'. ונמצאת לו – להצילו מכבשן האש (פסחים קיח ע"א) ובמלחמת המלכים (בראשית יד).
- 56 נתבוסס בדם ברית וכו' – כמו שנאמר (בראשית יז, כו) בעצם היום הזה נמול אברהם ואמרו בפרקי דר"א פרק ל"ט (ס"ד ע"א) 'שביום כפורים נימול אברהם'. ואמר נתבוסס עשה"כ ביחזקאל טז, ו: ואראך מתבוססת בדמיך, שנדרש בכריתות ט ע"א על דם מילה. כי היא – ברית המילה, תציל עמוסיו – אלה ישראל, עשה"כ ישעיה מו, ג: שמעו אלי בית יעקב וכל שארית בית ישראל העמוסים מנייבטן. משחת – מן הגיהנום, שאמרו בשמות רבה יט, ד: שאין ישראל המהולים יורדין לגיהנום.

שְׁמַחְתּוֹ בְּפָרִי שְׁעִשׂוּעִים בְּאִמְרוֹ: אֹמְלֵלְתִּי וַיִּבְשׂוּ שְׂרָשִׁי
סָבַל כְּגִבּוֹר כְּבֹד נִסְיוֹנוֹת וּבִיחִידוֹ לְטִבּוֹחַ בְּחִנְתּוֹ, וְעָמַד.

שֶׁשׁ אֵב לְעֶקֶד וּבֶן לְהֶעֱקֵד כִּי בָהּ יִצְדָּקוּ עֲמוּסִיו בְּתוֹכָחַת
שְׁמַת כְּפָרוֹ אֵיל וְנַחֲשֵׁב לוֹ צָדֵק, בְּיוֹם זֶה נִקְשִׁיב: מִצָּאֲתִי כוֹפֵר.
כְּכַתּוּב בַּתּוֹרַתְךָ וַיִּקְרָא אֲבֵרָהֶם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יִי יֵרָאֵה אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם בְּהָרַי יִירָאֵה.

עַד לֹא הוֹרֵת דַּת אֵשׁ מִיָּמִין נִצְרָה אִישׁ תָּם וְשִׁקְדָּה דִּלְתִּיהָ
עַת הִרְדַּמְתּוֹ בְּמָלוֹן שֵׁם מִצָּאָה וּתְבַטִּיחֻמוֹ הָיוֹת לוֹ לְמִשְׁגָּב.

57 מכאן מפיט את תולדות יצחק ועקידתו. שמחתו – את אברהם, בפרי שעשועים – זה יצחק. אומללתי – נכרתתי. ויבשו שרשי – כלומר שאינו מוליד עוד.

58 סבל – נשא. כובד נסיונות – עשרה, והם מפורשים בפרקי דר"א פרקי כו–לא. וביחידו לטבוח בחנתו – שנאמר (בראשית כב, ב) ויאמר קחנא את־בנך את־יחידך אשר־אהבת את־יצחק ולך־לך אל־ארץ המדיה והעלהו שם לעלה וגו'. וזה היה הניסיון העשירי והקשה בכולם.

59 שש אב לעקוד – כמו שאמרו בבראשית רבה נו, ה, שהיו עיני אברהם מורידות דמעות בשעת העקדה, 'ואף על פי כן הלב שמח לעשות רצון יוצרו'. ובן להעקד – כמו שאמרו שם שביקש יצחק מאברהם אביו שיכפתנו יפה יפה שמא תיפסל שחיטתו. ובפרקי דר"א פרק ל"א אמרו, שהקב"ה היה יושב ורואה לאב שעקד ולבן שהיה נעקד בכל לב. כי בה – בזכות העקידה. יוצדקו עמוסיו בתוכחת – יצאו ישראל זכאים לינצל מן הפורענות, כמו שאמר ר' חנינא ב"ר יצחק (בבראשית רבה נו, ט) כל ימות השנה ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכין בצרות ובראש השנה הן נוטלין שופר ותוקעין בו ונוזכרים לפני הקב"ה והוא מוחל להם. ושד"ל מביא משם פירוש כ"י: בתוכחת – בדין.

60 שמת כפרו איל – כמו שנאמר (בראשית כב, יג) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל וגו' ויעלהו לעולה תחת בנו. ונחשב לו צדק – לזכות כאילו נשחט, כמו שאמר ר' ברכיה בפרקי דר"א פרק ל"א (ע"א ע"ב): עולה ריח ניחוח של איל לפני כסא הכבוד וערב לו כריח ניחוח של יצחק, ונשבע לברכו בזה העולם ולעולם הבא. ביום זה – ביום הכיפורים. נקשיב – מפיך: מצאתי כפר (איוב לג, כד) – כפרה לעוונותיהם של ישראל.

61 ככתוב בתורתך, בבראשית כב, יד. ובבראשית רבה נו, י דרש ר' יוחנן על מקרא זה שהתפלל אברהם לפני הקב"ה ואמר: יהי רצון מלפניך ה' אליהו בשעה שיהיו בניו של יצחק באים לידי עבירות ומעשים רעים תהא נזכר להם אותה העקידה ותתמלא עליהם רחמים. ובמכילתא בא מסכתא דפסחא ז: וראיתי את הדם (שמות יב יג) רואה אני דם עקדתו של יצחק, שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה וגו'.

62 עד לא – עד שלא הורת (צ"ל הורית) בסיני דת אש – אש דת (דברים לג, ב), זו התורה. מימין – שנאמר שם: מימינו אש דת למו. דת אש מימין, הוא בהפך הסדר שבכתוב: מימינו אש דת. נצרה איש תם – יעקב (בראשית כה, כז), שקיים את התורה קודם שתינתן (תנא דבי אליהו זוטא, פרק ד, מהדורת רמא"ש 180). ושקד דלתיה – עדה"כ משלי ה, לד. ואמרו בתנא דבי אליהו רבה פרק ז (שם, עמ' 35) שהיה יעקב יושב בבית המדרש מקטנותו ועד זקנותו.

63 עת הרדמתו וכו' – כמו שנאמר בבראשית כח יא–טו. שם מצאך – עדה"כ הושע יב, ה. ותבטיחמו – נוסח אחר: ותבטיחוהו, והוא עיקר.

- 65 עָלֶיךָ סִכּוֹת
עֲטָרְתּוֹ
מִחֶרֶב רוּדֶף
בְּמִסְפַּר דְּגָלִים
וְשֶׁר אֵשׁ לוֹהֵט
וְכַמְעוֹת יָמִים
לְפָנָיו הַחֲלָשֶׁת
קֶהְלֵי הָרֶבֶת.
- פָּרַח מִשְׁבֶּטֶךָ
פְּרִי צִדִּיק הַצִּמְחָה
לְשֶׁרְתֶּךָ עֲשֶׂרֶת
מִגִּזַּע לֹוִי
תִמּוֹר עֲשָׂרוֹ לָךְ
עֲמָרִם וְנִינִיּוֹ
הוֹנֹו בְּמִצְבֶּת
כְּגִפְנֹו וְשִׁרְיָגִיָּה.
- פְּקֻדָּתְךָ צֶאֱנָךְ
פֶּאֶרְתּוֹ בְּקֹדֶשׁ יוֹם
בִּיד נֶאֱמָן
וּבְסִכּוֹךְ עֲנָן
וְלִהְעִבְרָה בְּמִי שׁוֹעֵל
עַד יִשְׁבֶּה שְׁבִי
וְיִשְׁלֹוֹל נֹוֹת בֵּית.
- 70 צִיץ עֲטָרַת כְּהוֹנָה
צְפוֹנָה שְׁמוּרָה
לְקֹדֶשׁ הָעֵטִית
לְדוֹרוֹת עוֹלָם
וַיִּנְחִלָנָה
וּבֹזֵי כְבוֹדָם
לְכִנְיֹו אַחֲרָיו
יְבֹלְעוּ וַיִּנּוֹגְעוּ.
- 64 מִחֶרֶב רוּדֶף – זה עשו, אדום, שנאמר בו (עמוס א, יא) על רדפו בחרב אחיו. ושר אש לוהט – זה המלאך שנאבק עם יעקב במעבר יבוק (בראשית לב, כה–כט).
- 65 בְּמִסְפַּר דְּגָלִים – שבטים שנים־עשר. וכמעוֹת יָמִים – כפרודות החול שעל שפת הים, כמו שנאמר (ישעיה מח, יט) ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעוֹתיו, ונאמר (בראשית כח, יד) והיה זרעך כעפר הארץ. הרבת – צ"ל הרבית.
- 66 פָּרַח – בן, על פי פרחח (איוב ל, יב), ות"י: בניהון. ועיין רש"י שם: על ימיני עומדים פרחים קטנים. והכוונה כאן ללוי. ועוד על שם שפָּרַח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח (במדבר יז, כג). משבטך – צ"ל: משבטיך. והשבטים הם שבטי יה (תהלים קכב, ד). לשֶׁרְתֶּךָ עֲשֶׂרֶת תמור וכו' – כמו שדרשו (מדרש אגדה ויצא, עמ' ע"ד): עשר אעשרנו לך (בראשית כח, כב), ואפילו מבניו, ולפיכך לוי הוא העשירי, ועיין בראשית רבה ע, ז. תמור – תמורת, כלו' בשכר. במצבת – אצל המצבה בבית אל (בראשית כח, יח).
- 67 פְּרִי צִדִּיק – עשה"כ משלי י"א ל. וניניו – ובניו (ת"א לבראשית כא, כג). ודרשו: פרי צדיק עץ חיים, זה משה (ילקוט שמעוני משלי י"א, רמז תתקמ"ז). כגפן ושריגיה – כפי שדרשו בבראשית רבא פח, ה: ובגפן שלשה שריגים (בראשית מ, י): משה אהרן ומרים.
- 68 פְּקֻדָּתְךָ – זכרת את צאנך, ישראל (יחזקאל לד, יז), כמו שנאמר (שמות ג, טו. טז), ויאמר עוד אלהים אל משה וגו' ואמרת אֲלֵהֶם וגו' פקד פקדתי אתכם. ביד נאמן – זה משה, שנאמר (במדבר יב, ז) בכל ביתי נאמן הוא. מצֶעֶן – ממצרים (שם יג, כב). במי שעל – בים, עשה"כ (ישעיה מ, יב): מי מדר בשעלו מים. ד"א פקדת, כמו הפקדת.
- 69 פֶּאֶרְתּוֹ – למשה. בקדוש יום ובסכוך ענן – שעלה משה בענן ונתכסה בענן ונתקדש בענן כדי לקבל תורה לישראל בקדושה (יומא ד' ע"א). ולשד"ל נראה 'שהיה לו לומר: בקידוש ימים (כלומר ששת ימים). עד ישבה שבי – כלומר עד שקיבל את התורה, שכך דרשו בשבת פט ע"א את הפסוק: עלית למרום שבית שבי, בתהלים סח, יט. וישלול נות בית – עשה"כ (תהלים שם, יג). אף הוא כינוי לקבלת התורה שהיתה נוות ביתו של הקב"ה (רברים רבה ז, ט: מדרש תהלים ס"ח ס' ז).
- 70 צִיץ עֲטָרַת – הוא ציץ היא עטרה (ירמיה מח, ט), כלומר: כתר כהונה (ועיין וקרא ח, ט). לקדושך – לאהרן קדוש ה' (תהלים קו, טז).
- 71 צְפוֹנָה שְׁמוּרָה וכו' – כמו שנאמר (שמות מ, טו) והיתה להיות להם משחתם לכהנת עולם לדורתם.

צור הענקתם רוב מתנות ומשלחן מלך מאכלם הכינות
צויתם שבת פתחי אהלך למלא ידם ימים שבועה.
ככתוב כאשר עשה ביום הזה צוה יי לעשות לכפר עליכם.

75 קדושים יבדילו איש מנהו לעצרו בלשכה כחק מלואים
קדשוהו וחסאוהו במי נדה תמור חטוי דם ושמן המשחה.
קציני מזמה הם נעמתו לו כשבת אחים יחד להורותו סדר
קורץ וזורק מקטיר ומטיב ראשון בראש ורגל וראש ליטול חלק.

- ובזוי כבודם – של הכהנים. יכולעו – כקרח וכעדרתו שחלקו על הכהונה (במדבר טז, לב). וינוגעו – כעוזהו מלך יהודה שנצטרע על שנכנס לפנים להקטיר קטורת (דברי הימים ב כו, טז-כא).
- 72 צור – אין צור אלא הקב"ה, שנאמר (דברים לב, יח): צור ילדך תשי (ברכות ה, ע"ב). רוב מתנות – עשרים וארבעה מתנות כהונה, ונפרטו בתוספתא חלה ב, ז. ומשלחן מלך וכו' – כמו שאמרו בבא קמא יג, ע"א: שאני מתנות כהונה דכי קא זכו משלחן גבוה קא זכו.
- 73 צויתם שבת – בשבעת ימי המלואים, בויקרא ח, לה: ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים.
- 74 ככתוב כאשר עשה וגו' (ויקרא ח, לד). בירושלמי יומא ריש, פרק א, דורש ר' יוחנן פסוק זה ללמוד יום הכיפורים משבעת ימי המילואים. הלכך יפה מקרא זה לפייטן לחבר עניין שבעת ימי המילואים שפייט עד כאן עם עניין יום הכיפורים שהוא מפייט מכאן ואילך. ועיין בפירוש ל'אזכיר גבורות', שורה 125.
- 75 קדושים יבדילו וכו' – כמו ששנו ביומא פרק א, ה: שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין. איש – את הכהן הגדול, והוא לשון חשיבות, וכן היו קוראים לו במקדש: אישי כהן גדול (יומא פרק ד, א). כחק מלואים – שהפרשה לומדים מן המלואים, בתורת כהנים סוף פרשת צו: כאשר עשה ביום הזה צוה ה' (ויקרא ח, לד), מיכן אמרו שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין.
- 76 קדשוהו וכו' – שהיו מזין על הכהן הגדול מכל החטאות שהיו שם (ירושלמי פ"א ה"א; מח, ג) כלומר מאפר כל פרה שהיו נותנים מקצת למשמרת. תמור – תמורת, כלומר כנגד. חטוי דם ושמן המשחה – שהזה משה על אהרן בשבעת ימי המילואים, כמו שנאמר (ויקרא ח, ל): ויקח משה משמן המשחה ומן הדם אשר על המזבח ויז על אהרן וגו' ויקדש את אהרן וגו'. והוא כדעת ר' יוסה בירושלמי יומא שם.
- 77 קציני מזמה – גדולי חכמה. נעמתו לו – חברו לו, מלשון עמית. כמו ששנו ביומא פ"א מ"ג: מסרו לו זקנים מזקני בית דין. כשבת אחים יחד – עדה"כ בתהלים קלג, א. להורותו סדר – העבודה, כמו ששנו שם: וקורין לפניו בסדר היום.
- 78 קורץ – שוחט. וזורק וכו' – כמו ששנו שם פ"א מ"ב: כל שבעת הימים הוא זורק את הדם ומקטיר את הקטורת ומטיב את הנרות ומקריב את הראש ואת הרגל וכו' שכהן גדול מקריב חלק בראש ונוטל חלק בראש.

רצוי זבחיו	וזבחי עדה	לפניו יובילו	היות רגיל בם
80 רב שינה ואוכל	ממנו ימעיטו	ערב יום סליחה	פן יורגל לקרי.
ראשי שבטו	הם נעמיתו לו	להשביעו בשם	בעליית רקחים
רד בדמעות	כי נחשב לפתי	והם בכי הזילו	כי לכך הוצרכו.
שעשוע מדרש	והגא כתבי קדש	אם יחכם	לפניו ישוחחו
שנון שחות	מלכים קדמונים	אם יהיה בער	בם יעסיקוהו.

- 79 רצוי זבחיו וכו' – כמו ששנו שם פ"א מ"ג: מעבירין לפניו פרים ואילים וכבשים כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה.
- 80 רב שינה וכו' – ששנו שם שם מ"ד: ערב יום הכפורים עם חשיכה לא היו מניחים אותו לאכול הרבה, מפני שהמאכל מביא את השינה. פן יורגל לקרי – כמבואר בירושלמי פ"א ה"ד (לט, א): תני לא היו מניחין אותו לוכל לא חלב ולא ביצים ולא גבינה וכו' ולא כל דבר שהוא מרגיל לזיבה.
- 81 ראשי שבטו וכו' – שם שם, מ"ה: מסרוהו וקני בית דין לוקני כהונה והעלוהו לעליית בית אבטינס. היא עליית רקחים, ששם רוקחים הקטורת. להשביעו בשם – שאמרו לו: משביעין אנו עליך במי ששכן שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרו לך (שם). מדברי הפייטן משמע שזקני כהונה השביעוהו. ור"ח אלבק פירש במשנה ביומא שזקני בית דין השביעוהו. ובהשלמות (עמ' 465) ציין את הכתוב בפיוט הזה, שמכאן משמע שזקני כהונה השביעוהו. ועיין בתוספתא כפשוטה, עמ' 729.
- 82 רד בדמעות – כמו ששנו שם: הוא פורש ובוכה. כי נחשב לפתי – כמו שאמרו בירושלמי יומא פ"א ה"ה (לט, א): שנחשה, כלומר: שלא יתקן הקטורת בחוץ כדרך הצדוקים. והם בכי הזילו – כמו ששנו ביומא פ"א מ"ה: והן פורשין ובוכין. כי לכך הוצרכו – זה הטעם כלשון הירושלמי יומא פ"ה ה"ה (לט, א): והן פורשין ובוכין, שצרכו לכך.
- 83 שעשוע מדרש – עדה"כ תהלים קיט, צב. והוא כמו ששנו ביומא פ"א מ"ו: אם היה חכם דורש וכו'. והגא כתבי קדש את יחכם – ששנו שם: ואם רגיל לקרות קורא. והגא – נו"א: והגה. והוא עדה"כ (יהושע א, ח) והגית בו יומם ולילה. לפניו ישוחחו – נו"א: ישוחחו. והוא כמו ששנו במשנה שם: ואם לאו קורין לפניו.
- 84 שנון שחות וכו' – שם: ובמה קורין לפניו באיוב ובעזרא ובדברי הימים. בם יעסיקוהו – שם שם מ"ז: ומעסיקין אותו וכו'. אם יהיה בער – כן בתוספתא, כפורים פ"א ז, מהדורת ר"ש ליברמן, עמ' 222; בנוסח כ"י ערפורט: משרבו המלכים התקינו שיהו מעמידים כהנים הדיוטות. ויוספוס מספר בתולדות מלחמות היהודים, ספר ד, פרק ג, ח, כי פינחס בן שמואל מכפר חפתא, הוא הנזכר בתוספתא כפורים פ"א, ו' ש'לא יצא מהכהנים הגדולים ולא ידע מה היא הכהונה הגדולה כי היה אכר עובר אדמה. אולם הם סחבו אותו בעל כרחו מן השדה וכמעשה המשחקים בבית החזיון קשטו אותו במסכה זרה והלבישו אותו את בגדי הקדש ולמדו אותו את מעשה עבודתו לעת מצוא. למעשה תעתועים ולצחוק ילדים היתה הנבלה הזאת. אולם עיני יתר הכהנים העומדים מרחוק זלגו דמעות למראה החק המחולל, והם נאנחו על המשרה הקדושה הנרמסה ברגלים' (תרגום יג. שמחוני, עמ' רלג). ועיין ג. אלון, מינוי כהנים הדיוטות, תרביץ, יג, עמ' 14-15.

85	שִׁיר יְשׁוּרְרוֹ לֹו שָׁאוֹן יִגְבִּירוֹ	פְּרָחִי כְּהוֹנָה הֶמוֹן רַבָּתִי עִם	בְּפֶה וּבְחִיד עָרֵב כִּי מְקוֹלָם	וּבְנַעֲיִמַת צָרָה שָׁנָתוֹ תְּפוֹרֵר.
	תּוֹרְמִי דָשֵׁן תִּקְנַת פִּיס	מַחְצוֹת נוֹעָדוֹ לָהֶם הוֹכְנָה	לְקַיִּים מַצּוֹת חֶק פֶּן יִהְדָּפוֹן	עֲבוֹדַת לֵילָה בְּרִיצָתָם לְכַבֵּשׁ.
90	תִּכְף לֹו יְפִיסוֹ תְּאִיבִי בְּרֻכּוֹת	עוֹמְדֵי עֲזָרָה מִפִּי מוֹרָה	לְמַעֲשֵׂה תַמִּיד לְשִׁים קִטְרֶת	וְדָשֵׁן פְּנִימִי וְנֵרוֹת חֲדָשִׁים יְפִיסוֹ.
	אֲמוֹנִי עֵתִים	יְשׁוּלַח לְקָדִים	אִם בְּרַק נוֹגֶה	יֶפֶן לְשַׁחֲיָטָה

85 שִׁיר יְשׁוּרְרוֹ לֹו וכו' – כמו שאמרו בירושלמי יומא פ"א ה"ז (לט, ב): בפה לא בנבל ולא בכנור. ובנעימות צרדה – כמו שאמרו שם: נעימה הנאמרת באצבע צרדה אומרה בפה. פרחי כהונה – משנה יומא פ"א מ"ז: בקש להתנמנם פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדה.

86 שאון יגבירו המון וכו' – כמו שאמרו בברייתא ביומא יט, ב: מיקרי ירושלים לא היו ישנין כל הלילה כדי שישמע כהן גדול קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו. ועיין בפירוש ל'אזכיר גבורות', שורה 141. רבתי עם – ירושלים (איכה א, א). תפורר – נוסח אחר: תופרד, ופירושו: תדר (ת"י לבראשית לא, מ). וכן תרגם הסורי: בלילה ההוא נדרה שנת המלך (אסתר ו, א), ובלליא הו פרדת שנתה דמלכא (חמש מגילות עם תרגום סורי המכונה פשיטא, מהדר' אברהם יפה היבש, פראג תרכ"ו, עמ' סט).

87 תורמי דשן וכו' – כמו ששנו במשנה יומא פ"א מ"ח שכיום הכפורים היו תורמין את המזבח מחצות. עבודת לילה – שכך אמרו בירושלמי יומא ריש פרק ב (לט, ב), שתרומת הדשן כשירה כל הלילה.

88 תקנת פיס – גורל מי יתרום את המזבח. פן יהדפון – כמעשה שהמשנה (יומא פ"ב מ"א) מספרת בשני כהנים שהיו שווין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חברו ונפל ונשברה רגלו, וכיון שראו בית דין שבאין לידי סכנה התקינו שלא יהו תורמין את המזבח אלא בפייס. וכבר השיג בעל המאור (דף כו, ב) על 'בעלי הקרובות שהכניסו בפיוטיהן בסדר עבודת היום ארבעה פייסות וכו', כי הפייסות החשובים במשנתנו לשאר ימות השנה הם ולא ביום הכפורים, לפי שכל עבודת היום אינה כשרה אלא בכהן גדול. אבל הרמב"ן בספר מלחמות ה' השיב 'כי יש שם ארבעה פייסות לעולם ואפילו ביום הכפורים'.

89 תכף לו – לפייס הראשון. עומדי עזרה – אלו הכהנים שבעזרה, שאין ישיבה בעזרה (ירושלמי יומא פ"ג ה"ב; מ, ב). יפיסו – פייס שני למעשה תמיד וכו', כמו ששנו ביומא פ"ב מ"ג: הפייס השני מי שוחט מי זורק ומי מדשן מזבח הפנימי ומי מדשן את המנורה.

90 תאיבי ברכות – כהנים המבקשים להתברך על ידי שיזכו בקטורת, שהמקטיר את הקטורת מתברך ומתעשר בשבילה (ירושלמי יומא פ"ב ה"ד; מ, א. בבלי כו ע"א). מפי מורה – עדה"כ (תהלים פד, ז) גם ברכות יעטה מורה. חדשים יפיסו – זה הפייס השלישי, שהיו מכריזים: חדשים לקטרת בואו והפיסו (יומא פ"ב מ"ד), כלומר כהנים חדשים שלא זכו לקטורת מימיהם. כמו שאמר ר' חנינה (ירושלמי יומא שם): מימיו לא הפיס אדם בקטורת ושנה. וכן בבלי כו ע"א.

91 אמוני עתים – עדה"כ ישעיה לג, ו. אלה הכהנים הנאמנים להקריב קרבן התמיד במועדו (במדבר כה, ב). והוא כפירוש ר"א אבן עזרא: במועדו שלא יקדמו קדם הבקר וכו'. ישולח – נוסח אחר: ישלח.

אָחִיו יְלוּוֶהוּ לְבֵית טְבִילָה חוּצָה אֲשֶׁר שָׁם יְטוּהָרוּ בְּאֵי עֲזָרָה.

אָז יִנְהָגוּ בּוֹ גְּדוּלָּה וְכָבוֹד וַיִּפְרְשׁוּ מִסֵּד וַיֵּרְדּוּ וַיִּטְבּוּל וַיַּעַל וַיִּסְתַּפֵּג.

95 בְּשִׁבּוּץ מְכַנְסֵי בֶד כְּעֵין פְּרָשִׁים תַּחֲלָה יִכְסֶּה חֲמוּקֵי יִרְכִּיו בָּם יִכְסֶּה פֶּשַׁע עֲרוֹת שָׁטִים וַיִּגְלֶה לָנוּ זְכוֹת גֶּן נְעוּל.

בְּכַפֵּל כְּתַנֵּת בֶּד יִכְסֶּה שְׂאֵרוֹ מִפְּסֵי יָד עַד עֲקֵבֵת רֶגֶל

ויש נוסח: ישולחו. לקדים – לראות פני המזרח, כמו ששנו שם פ"ג מ"א: אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה. אם ברק נגה – כלומר אם האיר המזרח, והוא לשון ברקאי שהרואה אומר (שם). ועיין בפירוש ל'אזכיר גבורות' שו' 149. לשחיטה – של התמיד.

92 אחיו – הכהנים. ילווהו וכו' – כמו ששנו שם פ"ג מ"ב: הורידו כהן גדול לבית הטבילה. חוצה – בחול, במקווה שעל גבי שער המים (שם שם, מ"ג ותוספתא כפורים פ"א כ), שם היה טובל טבילה ראשונה זו, ושאר ארבע טבילות היו בקודש על לשכת בית הפרוה (משנה שם). אשר שם יטוהרו וכו' – שאין אדם נכנס לעזרה לעבודה אפילו טהור עד שיטבול (שם).

93 ויפרשו מסך וכו' – כמו ששנו: פרסו סדין של בוש בינו לבין העם (יומא פ"ג מ"ד), כדי שלא יהיה נראה ערום, וזו גדולה וכבוד שנהגו בו. ועיין רד"ק לש"א כד, ד.

94 את־כסות עצמו וכו' – שם: פשט ירד וטבל עלה ונסתפג.

95 בשבוצ וכו' – כדתניא בנדה יג ע"ב: מכנסי כהנים למה הן דומין כמין פמלניא של פרשים למעלה עד מתנים למטה עד ירכים ויש להם שנצים וכו'. ונראה שלשיבוץ קרא שנצים, שכן כיס של שנצות שבכלים פכ"ז מ"א פירש רב האי גאון כמין בתים בתים יש לכיס. וכן פירש הרמב"ם מהלכות כלי המקדש פ"ח הט"ז את מעשה כתונת התשבץ: הכתונת משבצת היתה שהיא בתים בתים באריגתה. ועיין רד"ק ש"ב א, ט: הפרשים לובשים תשבץ, תחלה יכסה וכו' – שמכנסיים תחילה ללבישה, וכך שנו בברייתא (יומא כג, ב): מנין שלא יהא דבר קודם למכנסים, תלמוד לומר (ויקרא ו, ג) ומכנסי בד ילבש על בשרו. חמוקי ירכיו – (שיר השירים ז, ב), ונאמר (שמות כה, מב) ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה ממתנים ועד ירכים יהיו.

96 בם יכסה פשע וכו' – כמו שאמרו בירושלמי יומא פ"ז ה"ה (מד, ב) מכנסים היה מכפר על גלוי עריות, כמה דאת אמר (שמות כה, מב) ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה. ערות שטים – זו גלוי עריות, כמו שנאמר (במדבר כה, א) וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב. זכות גן נעול – עשה"כ שיר השירים ד, יב: גן נעול אחותי כלה, ות"י: ונשיך דמתנסבן לגוברין צניען כננפי צניעא.

97 בכפל כתנת בד – כמו שדרשו בספרא צו ריש פ"ב: וירושלמי יומא פ"ג ה"ו (מ, ג): בד שיהו כפולים. ועיין בפירוש ל'אזכיר גבורות' שורה 159. מפסי יד – שאמרו בברייתא ביומא עב ע"ב, שבית־יד של בגדי כהונה מגעת עד פסת היד. עד עקיבת רגל – כן דרשו בספרא צו (ריש) פרק ב: מדו בד (ויקרא ו, ג): מדו, כמדתו. ופירש רש"י ביומא כג ע"ב ד"ה מדו כמדתו, שהיא כתונת כהנים למדת קומתו לא נגררות ולא מסוקלות. ובפסחים סה, ב פירש רש"י: כמדתו, שוה לארץ. והרמב"ם בהלכות כלי המקדש פ"ח ה"ז: אורך הכתונת עד למעלה מן העקב. וכן מספר יוסף בן מתתיהו בקדמוניות ספר שלישי ז, ב (תרגום א. שליט, עמ' 89): הבגד הזה הוא כתונת שמגעת עד הקרסולים.

בם יפן מלא כל-הארץ כבודו ויסיר דאגת כתונת הפסים.

100 גם מזה אבנט גולל ומקיף ומשלוש לכל-עבר כי כולו בר בעד חגורי אזור בלי ארוג פלאיים צלמי כשדים.

גדול נהדר גם בה ינקה בנזר המלוכה דופי פריעת ראש בהגביהו ראש ויעביר פלימת במצנפת השש אשת זונה מצח.

דמותו פתרשיש דלת שפתו כמראה רקיע גדילה כתחרא בלבשו מעיל תכלת מוקפת לו ארוג ככורת בלי להקרע.

105 דבק לשוליו רמוני צבעים ופעמוני פז עגול סביב

98 בם – בכפל הכתונת. יפן – יראה הקב"ה שמלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו, ג). ויסיר דאגת וכו' – שדרשו בירושלמי יומא פ"ז ה"ה (מר, ב) שכתונת היתה מכפרת על שופכי דמים, כמה דאת אמר (בראשית לז, לא): ויטבלו את הכתונת בדם. דבר אחר: ויבטל חטא מכירת יוסף (הרב שמואל אשכנזי).

99 מזה – נו"א: מזה. והוא מזה הוא אבנט. וכן נאמר (תהלים קט, יט): ולמזח תמיד יחגרה. ישנה וכו' – כך אמרו בירושלמי פ"ז ה"ג (מר, ב) תני לא נחלקו רבי ורבי אלעזר בי ר"ש על אבניטו של כהן גדול ביום הכיפורים שהוא של בוז ועל שאר ימות השנה שיש בו כלאים.

100 גולל ומקיף ומשלוש לכל-עבר – שאמר ר' לוי בירושלמי יומא פ"ז ה"ד (מר ע"ב) שלשים ושתים אמה היה בו, והיה מעקמו לכאן ולכאן. חגורי אזור וכו' – עדה"כ יחזקאל כג, יד וטו: צלמי כשדים חקקים בששר. חגורי אזור במתניהם וגו'. בעד – יכפר בעד חגורי אזור וכו'. והכוונה שהאבנט, שהוא חגור, יכפר על ישראל שטעו אחר הבבלים שהיו נוהגים לחגור אזור, עיין רד"ק ליחזקאל כג, טו. ועיין 'אזכיר גבורות', שו' 163.

101 גדול – הכהן הגדול. בנזר המלוכה – ב'אזכיר גבורות', שורה 180 קרא 'נזר הקדש' לזר המקיף אחורי הראש. ושם נזר המלוכה ענינו הכיפה שעל מצחו, ושם הכוונה למצנפת כמו שהוא הולך ומפרש: בהגביהו ראש וכו'.

102 גם – באמת, ברם (ת"י לתהלים יט, יד). בה – במצנפת. ינקה – יכפר. דופי פריעת ראש – עוון סוטה, שנאמר בה (במדבר ה, יח) ופרע את ראש האשה. כלימת אשת זונה מצח – כלומר: כלימת מצח אשה זונה, אשר מאנה הכלם (ירמיה ג, ג). ואמרו בירושלמי יומא פ"ז ה"ה (מוז, ב): מצנפת היתה מכפרת על גסי הרוח. ד"א: גם, מוסיף על המכסניים.

103 דמותו – של הכהן הגדול. כתרשיש – כים (באה תרשיש, ביונה א, ג ת"י: דאזלא לימא), שעינו כעין התכלת. והוא עדה"כ דניאל י, ו. כמראה רקיע – שים דומה לרקיע (מנחות מג, ב), ונאמר (שמות כח, לא): ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת. ארוג ככורת – (שמות כח, לב) – בתים בתים.

104 דלת – לשון גובה (רש"י לישעיה לח, יב), כלומר שפתו העליונה של המעיל, גדילה וקלועה כתחרא, שנאמר (שמות כח, לב): שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה לו לא יקרע.

105 דבק לשוליו וכו' – שנאמר (שם שם, לג): ועשית על שוליו רמני תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב, ופעמוני זהב בתוכם סביב.

דגול בשמעו קול פעמיו מכפר בעד קול מוציא שם רע.

העטוהו באפור דומה כמין לבד ארוג פז ושני ושש ותכלת וארגמן
הלא בכתפיו שתי אבני שוהם ובם שמות שבטים כמספר דגלים.

הגויים בשמות חצויים באותות חצויים שמיר נוצר מבראשית
110 הצדיק בם לנוקשי באפור ומחליפי אל בשור אוכל עשב.

וקבוע בלב חשן, כפול רבוע זרת על זרת ארוג באפור
ובו טורי אבן אחת לכל שבט מוסבות פז חקוקות בשמיר.

106 דגול – הקב"ה (שיר השירים ה, י). כשמעו קול פעמיו – כמו שנאמר (שמ' כח, לה): ונשמע קולו בבאו אל הקדש וגו'. דבר אחר: פעמיו, פעמוניו. עיין בראשית רבא פרשה יח, סי' ד: זאת הפעם, זאת היא של אותו הפעם, זאת היא שעתידה להקיש עלי כוזג, היך מה דאת אמר (שמות כח, לד): פעמון זהב ורמון. מכפר בעד קול וכו' – שאמרו בירושלמי יומא פ"ז ה"ה (מד, בג.): רבי סימון בשם רבי יונתן דבית גוברין וכו' האומר לשון הרע לא היתה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה: זוגי המעיל. והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו בבאו אל הקדש לפני ה' ובצאתו ולא ימות (שמות כח, לה) יבוא קול ויכפר על קול.

107 דומה כמין לבד – כלומר עב, שחוטו של האפור כפול עשרים ושמונה, בכרייתא ביומא עא ע"ב. ארוג פז וכו' – שנאמר (שמות כח, ו) ועשו את האפור זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש.

108 הלא בכתפיו וכו' – שנאמר (שם שם, יב): ושמית את שתי האבנים על כתפת האפור. כמספר דגלים – שנים עשר שבטים, שנ' (שם שם, ט-י): ולקחת את שני אבני שהם ופחת עליהם שמות בני ישראל. ששה משמותם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדתם.

109 הגויים בשמות וכו' – שהשמות נכתבים על האבנים בדרך שיהיו נקראים לעומד כנגד הכהן הגדול, מימין לשמאל. ושם בנימין נחלק לשניים, חציו 'בן' נכתב על האבן שעל כתפו השמאלית של הכהן הגדול וחציו 'ימן' נכתב על האבן שעל כתפו הימנית. (ירושלמי סוטה פ"ז ה"ד (כא, ד). באותות – באותיות. בפתוח שמיר – שאמרו בסוטה מ"ח ע"ב: אבנים הללו (שבאפור ובחשן) כותב עליהם בדיו ומראה להן שמיר מבחוץ, והן נבקעות מאליהן. נוצר מבראשית – ערב שבת בין השמשות (אבות פ"ה מ"ו).

110 הצדיק – זיכה וכיפר באפור ובאבניו. לנוקשי באפור – על מי שנכשלו בעבודה זרה (שופטים ח, כז), שאמרו בירושלמי יומא, פ"ז ה"ה (מד, ב): אפור היה מכפר על עובדי עבודה זרה. ומחליפי וכו' – עשה"כ תהלים קו, כ. ולשון 'לנוקשי באפור' עפ"י שופטים ח, כז: ויעש אותו גרעון לאפור... ויוזנו כל ישראל אחרי שם ויהי לגרעון ולביתו למוקש.

111 וקבוע בלב חשן – שנאמר (שמות כח, כט) ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו, בבאו אל הקדש לזכרון לפנייה' תמיד. כפול רבוע וכו' – שנאמר (שם שם, טז): רבוע יהיה כפול זרת ארכו וזרת רחבו. ארוג כאפור – שנאמר (שם שם, טו): ועשית חשן משפט מעשה חשב כמעשה אפור תעשנו וגו'.

112 ובו טורי אבן – שנאמר (שם שם, יז), ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן. אחת לכל שבט –

וִירְכָסִם בְּטַבְעוֹת כַּחֲקֵל לֹא יִזַּח וּבִשְׂרָשְׁרוֹת גְּבֻלוֹת דְּבָקִימוּ יִכְסֶה
וְאוֹהֵב מִשְׁפָּט קָרָאוּ מִשְׁפָּט לְהַצְדִּיק בְּמִשְׁפָּט מַעֲוֹתֵי מִשְׁפָּט.

115 זֶר זָהָב שָׁם עַל תְּכִיפַת הָאֶפֹד מֵאֶזֶן וְעַד אֶזֶן מוֹל פְּנֵי הַמִּצְנֶפֶת
זָכַר שֵׁם נֶעְרַץ חָקוֹק עַל צִיץ נָתַנוּ עַל מִצַּח מַחוּבֵּר לְנֹזֶר.

זֶדוֹן טוֹמַאת דָּם וּבִשָּׁר וַחֲלָב וְקוֹמֵץ וְנִסְכִּים יִרְצוּ בְּצִיץ וַיַּעֲלוּ לְרִצּוֹן

שנאמר (שם שם, כא): והאבנים תהיינה עלי־שמת בני ישראל שתים עשרה עלי־שמתם פתוחי חותם איש עלי־שמו תהיין לשני עשר שבט. מוסבות פז – שנאמר (שם שם, כ) משבצים זהב יהיו במלואתם. וכמו שנאמר באבני האפוד (שם שם, יא) מסבות משבצות זהב תעשה אתם. חקוקות בשמיר – נתפרש למעלה בטור 109.

113 וִירְכָסִם – את החשן והאפוד בטבעות, שנאמר (שם שם, כח), וירכסו את־החשן מטבעתו אל־טבעת האפוד וגו' ולא־יזח החשן מעל האפוד. ובשרשרות גבלות – שנאמר (שם שם, כב) ועשית עלי־החשן שרשת גבלת וגו'. דבקימו – אלו הטבעות, שהאפוד היה דומה לשריון, לפיכך קורא לטבעות דבקים, שהם קשקשי השריון (מלכים א כב, לד; ועיין רש"י שם). או קורא לטבעות דבקים, לפי שבטבעות מדבקים ומחברים את החושן אל האפוד. יכסה – על הריווח שבין הטבעות. כך כתב יוספוס (שם): 'כדי שלא יהא המקום באמצע שבין הטבעות רופף, עמדו והמציאו בשבילו רקמה של חוטי תכלת'. והרמב"ם מהלכות כלי המקדש פ"ט, ה': ומורידין את השרשרות שבטבעות כתפות האפוד עד טבעות החשן העליונות כדי שידבקו זה בזה.

114 וְאוֹהֵב מִשְׁפָּט – הקב"ה שנאמר (תהלים צ"ט, ד) ועז מלך משפט אהב. קראו משפט – חשן משפט (שמות כח, טו). להצדיק וכו' – לזכות ולכפר, שאמרו בירושלמי יומא פ"ז ה"ה (דף מ"ד ע"ב) חשן היה מכפר על מטי הדין. ועיין זבחים פ"ח ע"ב. ועיין 'אזכיר גבורות' שו' 179: פשע הופכי משפט וכו'. הטור נחרז גם שם במלת משפט.

115 זֶר זָהָב – שהיה מקיף את עורפו של הכהן הגדול מכאן ומכאן עד לשתי רקותיו, כך תיאר יוספוס בקדמוניות היהודים, ג, ז, ו. על תכיפת האפוד – נוסח אחר: על כפת תכלת, ויש גורסים: על פתיל תכלת, והוא כמו שאמרו בחולין קלח ע"א שכיפה של צמר היתה מונחת בראש כהן גדול ועליה ציץ נתון, לקיים מה שנאמר (שמות כח, לז), ושמת אתו על פתיל תכלת. וכיוון שהציץ היה מחובר, לפי תיאורו של יוספוס, אל הזר, נמצא הזר הקיף את ראשו של הכהן הגדול מצד עורפו מאוזן לאוזן, והציץ הקיף מצד מצחו מאוזן לאוזן. מול פני המצנפת – שנאמר (שמות כח, לז): אל מול פני המצנפת יהיה.

116 שֵׁם נֶעְרַץ וְכו' – שנאמר (שם שם, לו): ופתחת עליו פתוחי חתם קדש לה'. מחובר לנזר – הציץ שהיה נתון על המצח, קצותיו היו מחוברים לנזר, זה הזר הנזכר למעלה. והוא מכוון עם דברי יוסף בן מתתיהו (קדמוניות ספר ג, ז, ו, תרגום א. שליט, עמ' 91): 'הכתר, שהיה מגיע מערפו (של הכהן הגדול) עד לשתי רקותיו. ואילו ה'אפואלים' (יורשה לנו לקרוא בשם זה לגביע) אינה מכסה את המצח, מקום שם ישנו ציץ הזהב בו חרות שם אליהם באותיות קודש'.

117 זֶדוֹן טוֹמַאת דָּם וּבִשָּׁר וַחֲלָב וְכו' – שאמרו ביומא ז ע"א: על מה הציץ מרצה על הדם ועל הבשר ועל החלב שניטמא. נו"א ליתא ובשר וחלב. וקומץ ונסכים – כן בתוספתא מנחות פרק א, ו: על מה הציץ מרצה על הדם ועל הקמיצה ועל הנסכים. ויש נוסחאות שלא כתוב בהם וקומץ ונסכים.

זִמְנֵנוּ שְׁמוֹנָה	לְגִדּוֹל מֵאֲחִיו	לְשֶׁרֶת וּלְשֹׁאֵל	עֲצָה בְּאוּרִים.
חֲגָרָם כֶּדֶת	לְבָשָׁם כְּסָדָר	וַיִּקְדֹּשׁ	יָדָיו וְרִגְלָיו
120 חֲנִיכָיו יִגִּישׁוּ	אֶת־תְּמִיד הַשַּׁחַר	קָרְצוּ וְקִבֵּל	דָּמוֹ בְּמִזְרָק.
חִילָק פָּרֶס וְהַקְטִיר	וְנֵרוֹת הַטֵּיב	הַקָּרִיב רֹאשׁ וְנֶתַח	חֲבִיתִים וְנֶסֶךְ
חֶשׁ לְגַב פְּרוּהָ	לְבֵית טְבִילַת קֹדֶשׁ	וְקִידֵשׁ יָדָיו	וְרִגְלָיו וּפָשֶׁט.
טָבֵל וְסָפַג	וְעָטָה כְּלֵי בָד	וַיִּקְדֹּשׁ עוֹד	יָדָיו וְרִגְלָיו
טָהוֹר נִגַּשׁ	אֶצֶל פֶּר מִמוֹנוֹ	הָעוֹמֵד בֵּין	הָאוֹלָם וּלְמִזְבֵּחַ.
125 טְמוֹנוֹתָיו יִגְלָה	לְיוֹצֵר הַכֹּל	וְלֹא יִכְסֶה פָשַׁע	כִּי בֶכֶן יֵרוּחַם
טוֹב יִסְלַח לוֹ	בְּהִתְוֹדוֹתוֹ	בְּסִמְכוֹ שְׁתֵּי יָדָיו	עַל פְּרוֹ בְּכוֹבָד.

וְכַךְ הָיָה אוֹמֵר אֲנִי הַשֵּׁם חֲטָאתִי עֲוִיתִי וּפִשְׁעֵתִי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי, אֲנִי בִשְׁם כְּפָר־נָא

- 118 שמונה – בגדים: מכנסים וכתונת ואבנט ומצנפת מעיל ואפור וחשן וציץ, וכולם מנאם הפייטן מטור 95 עד כאן. ובמשנה יומא פרק ז, מ"ה נמנו בסדר הזה: כתונת ומכנסים ומצנפת ואבנט, חשן ואפור ומעיל וציץ. והפייטן סדרם כדרך לבישתם. עיין רמב"ם הלכות כלי המקדש פ"י הל' א-ג. לגדול מאחיו – לכהן הגדול (ויקרא כא, י). לשרת ולשאל וכו' – ששנוי ביומא פרק ז, מ"ה: כהן גדול משמש בשמונה כלים וכו' באלו נשאלין באורים ותומים.
- 119 חגרים כדת וכו' – יומא פרק ג' מ"ד: הביאו לו בגדי זהב ולבש, וקדש ידיו ורגליו.
- 120 חניכיו יגישו וכו' – כמו ששנו שם: הביאו לו את התמיד קרצו וכו' קבל את הדם וזרקו.
- 121 חילק פרס והקטיר – חילק את מנת הקטורת והקטיר פרס (משנה יומא פרק ד, מ"ד) והוא כמו ששנו שם פרק ג, מ"ד: נכנס להקטיר קטורת של שחר ולהטיב את הנרות ולהקריב את הראש ואת האברים ואת החביתין ואת היין. פָּרֶס, כך נקוד בכ"י. ומניקוד פָּרֶס (עי' ח"נ) נשקף אולי ניקוד: פָּרֶס.
- 122 חש לגב פרוה וכו' – ששנו שם מ"ו: הביאוהו לבית הפרוה ובקדש היתה וכו' קדש ידיו ורגליו ופשט.
- 123 טבל וכו' – ששנו שם: ירד וטבל עלה ונסתפג הביאו לו בגדי לבן לבש וקדש ידיו ורגליו.
- 124 טהור – זה כהן גדול. נגש וכו' – ששנו שם מ"ח: בא לו אצל פרו ופרו היה עומד בין האולם ולמזבח. פר ממונו – שדרשו בברייתא ביומא נ"א ע"ב: אשר לו (ויקרא טז, יא) משלו הוא מביא ולא משל ציבור.
- 125 טמונותיו יגלה – כלומר יתוודה. ליוצר הכל – להקב"ה (ירמיה י, טז). ולא יכסה פשע – כי לא יצליח. כי בכן ירוחם – כשיהא מודה ועוזב (משלי כח, יג).
- 126 טוב – הקב"ה (תהלים לד, ט). בהתוודותו בסמכו וכו' – ששנו ביומא פרק ג' מ"ח וסומך שתי ידיו עליו ומתוודה. בכובד – כלומר בכל כחו כמו שאמר ר' יוסה בירושלמי חגיגה פ"ב ה"ב (עז, ד): זאת אומרת שאדם צריך לכבד את כבודו. ועיין שורה 142.
- 127 וכך היה אומר וכו' – כמו ששנו ביומא שם. חטאתי עויתי ופשעתי, כך סדר הווידוי לפי דברי כחמים בירושלמי יומא פ"ג ה"ז (דף מ' ע"ד) ובבבלי ל"ו ע"ב ועיין תוספתא כפשוטה לר"ש ליברמן, כפורים,

לְחַטָּאִים וְלַעֲוֹנוֹת וְלַפְשָׁעִים שְׁחָטָאִיתִי וְשַׁעֲוִיתִי וְשַׁפְּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי כִּכְתוּב
 בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדְךָ כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכָּפֵר עָלֵיכֶם לְטָהֵר אֶתְכֶם מִכָּל־חַטָּאתֵיכֶם לְפָנַי יי.
 130 וְהִכְהַנִּים וְהָעַם הָעוֹמְדִים בְּעֶזְרָה כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִים אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא מְפֹרָשׁ
 יוֹצֵא מִפִּי כֹהֵן גָּדוֹל בְּקִדּוּשָׁה וּבְטָהֳרָה הָיוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִין עַל פְּנֵיהֶם
 וְאוֹמְרִים בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. וְאָף הוּא הָיָה מְכוּיֵן לְגִמּוּר אֶת־הַשֵּׁם
 כְּנֶגֶד הַמְּבָרְכִים וְאוֹמְרִים לָהֶם: תִּטְהָרוּ. וְאַתָּה בְּטוֹבָה הַגָּדוֹל תַּעֲוֹרֵר רַחֲמֶיךָ וְסַלַּח
 לְאִישׁ חֲסִידֶךָ.

135 יְקִיפוּהוּ סָגֵן וְרֹאשׁ בֵּית אָב וּבֹא לְשַׁעַר הַתִּיכּוֹן לְמִזְרַח עֶזְרָה
 יִמְצֵא שָׁם שְׁנֵי שְׁעִירֵי עֵם וְגוֹרְלוֹת זָהָב נְתוּנִים בְּקַלְפֵּי.

עמ' 755–756. ועיין במאמר 'נוסח הוידוי של כהן גדול', לאברהם גולדברג, 'מחניים', קט, תשכ"ו, עמ'
 67–70. אנא בשם, ותחילה אמר אנא השם, והוא כדברי ר' חגי בירושלמי שם: בראשונה הוא אומר
 אנא השם ובשנייה הוא אומר אנא בשם. ופירוש הנוסח בתוספות יום טוב ליומא פ"ו מ"ב: דבראשונה
 כשמתחיל צריך שיאמר בה"א הקריאה שקורא להש"י בשמו שיתודה לפניו. ובשניה שמבקש הכפרה
 אומר בשם ר"ל שבשם הזה יכפר. ועיין ג, אלון, בשם, "תרביץ", שנה כא, עמ' 30–39, ובפירושו של
 ר"ח אלבק ליומא פרק ו מ"ב, ובהשלמות ותוספות שם, עמ' 470.
 128 אני וביתי – שלושה וידויים היה מתוודה. בזה הראשון היה אומר אני וביתי, ובוידוי השני היה מוסיף:
 אני וביתי ובני אהרן עם קדושך, ובוידוי השלישי שעל השעיר היה מתוודה על ישראל (טור אורח
 חיים סי' תרכ"א). וביומא מג ע"ב נתנו טעם למה בוידוי הראשון אינו אומר ובני אהרן עם קדושך ובשני
 אומר ובני אהרן עם קדושך, תנא דבי רבי ישמעאל כך היא מדית הדין נותנת מוטב יבא זכאי ויכפר
 על החייב ואל יבא חייב ויכפר על החייב. ככתוב, בויקרא טז, ל.
 130 והכהנים והעם וכו' – עיקרו בסדרי העבודה שהיו נאמרים מימים ראשונים בלשון המשנה, כמו שמוכח
 מיומא דף נ"ו ע"ב במעשה של ההוא דנחית קמי דרבא אמר: יצא והניחו על כן שני שבהיכל וכו' (רי"ן
 אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 972). ועיין רבינו נסים לרי"ף דף ו' ע"א ד"ה ומהא עובדא.
 131–132 היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים ברוך וכו' – כמו שאמרו בירושלמי יומא
 פ"ג ה"ז (דף מ', ע"ד): עשרה פעמים היה כהן גדול מזכיר את השם ביום הכיפורים וכו' הקרובים היו
 נופלים על פניהם, הרחוקים היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.
 132 ואף הוא היה מכוין וכו' – כך פירש בטור או"ח סי' תרכ"א: וזהו שייסד הפייט ואף הוא היה מכוין
 לגמור את השם כנגד המברכין, שהיה מאריך בשם בנעימות קול עד שהיו כורעין ואמרים ברוך שכמל"ו,
 ואז מסיים: תטהרו.
 135 יקיפוהו סגן וראש בית אב וכו' – ששנו ביומא פ"ג מ"ט: בא לו למזרח העזרה לצפון המזבח, הסגן
 מימינו וראש בית אב משמאלו. לשער התיכון – הוא שער התוך. וב'אזכיר גבורות אות קו"ף החמישית
 קורא לו: שער איתון, על פי יחזקאל מ, טו, ות"י שם: תרעא מציעאה.
 136 ימצא שם וכו' – ששנו שם: ושם שני שעירים וקלפי היתה שם ובה שני גורלות, של אשכרוע היו
 ועשאן בן גמלא של זהב. שעירי עם – שנאמר (ויקרא טז, ה) ומאת עדת בני ישראל יקח שני־שעירי
 עזים וגו'.

יִטְרוֹף בָּהּ וַיַּעַל גּוֹרְלוֹת וְזֶה לְשֵׁם נַעֲרָץ וְזֶה לְשֵׁם לַעֲזֹאזֵל
יִמִּינוּ עִם תַּעַל גּוֹרֵל שְׁעִיר שֵׁם סִגְן יִשְׁמִיעַ לוֹ בְּגִיל: הַגְבָּה יִמִּינָהּ.

כִּהְעֵלְוָתוֹ בִּיד הַשְּׁמַאלִית רֹאשׁ בֵּית אָב יְשִׁיחַ: הַגְבָּה שְׁמַאלָהּ
140 כִּהֲנִתָּנָם עַל שְׁנֵי הַשְּׁעִירִים קוֹרָא בְּקוֹל רֶם זֶה לְשֵׁם חֲטָאת.

כֹּהֵן וּבֹא לוֹ אֶצֶל פָּרוֹ שְׁנִיָּה לְהַתְּנוּת בְּעַד חֲטָא עוֹן וּפֶשַׁע
כָּבֶשׂ יָדָיו בֵּין קַרְנָיו בְּכוֹבֵד לְהַתְּנוּת עוֹד בְּעַד עוֹן בֵּיתוֹ וּמִטְהוֹ.

וְכֹךְ הָיָה אוֹמֵר אֲנִי הַשֵּׁם חֲטָאתִי עוֹיְתִי פִשְׁעֵתִי לִפְנֵיהֶם אֲנִי וּבֵיתִי וּבְנֵי עַם אֲהֲרֹן
עִם קְדוֹשֵׁיהֶם, אֲנִי בְּשֵׁם כַּפָּר־נָא לְחַטָּאִים וּלְעֹזְנוֹת וּלְפִשְׁעִים שְׁחַטָּאתִי וְשַׁעוֹיְתִי
וּשְׁפִשְׁעֵתִי לִפְנֵיהֶם אֲנִי וּבֵיתִי וּבְנֵי אֲהֲרֹן עִם קְדוֹשֵׁיהֶם כִּכְתוּב בַּתּוֹרָה מֹשֶׁה עֲבָדְךָ
145 כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכָּפֵר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטָּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְיָ. וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם
הָעוֹמְדִים בַּעֲזָרָה כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִים אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא מִפּוֹרֵשׁ יוֹצֵא מִפִּי
כֹּהֵן גָּדוֹל בְּקְדוּשָׁה וּבְטָהֳרָה הָיוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִּים וְנוֹפְלִין עַל פְּנֵיהֶם וְאוֹמְרִים
בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. וְאַף הוּא הָיָה מְכַוֵּן לְגִמּוֹר אֶת־הַשֵּׁם
150 כִּנְגֵד הַמַּבְרָכִים וְאוֹמֵר לָהֶם: תִּטְהָרוּ. וְאַתָּה בְּטוֹבָה הַגָּדוֹל תַּעֲזוֹר רַחֲמֶיךָ וְסִלַּח
לְשִׁבְט מִשְׁרֵתֶיךָ.

לְשׁוֹחֲטוֹ נִפְנָה וְקָבַל דָּמּוֹ וְצִוָּה לְמַרְסוֹ בְּרוּבֵד הָעֲזָרָה
לְמִזְבֵּחַ מוֹקְדָה עָלָה וְהִקִּיף וּבִידוֹ מַחֲתַת זָהָב שָׁחוּט.

137 יִטְרוֹף בָּהּ וְכו' – שִׁשְׁנו שֵׁם פֶּרֶק ד', מ"א: טֶרֶף בְּקִלְפִי וְהֵעֵלָה שְׁנֵי גּוֹרְלוֹת אֶחָד כְּתוּב עָלָיו לְשֵׁם וְאֶחָד
כְּתוּב עָלָיו לַעֲזֹאזֵל.

138 יִמִּינוּ עִם – (נו"א: אִם, וְכַ"ל) תַּעַל וְכו' שֵׁם – אִם שֶׁל שֵׁם עָלָה בִּימִינוֹ הַסִּגְן אוֹמֵר לוֹ: אִישִׁי כֹהֵן
גָּדוֹל, הַגְבָּה יִמִּינְךָ. בְּגִיל – שִׁסִּימֵן יִפָּה אִם שֶׁל שֵׁם עוֹלָה בִּימִין, עֵיין יוֹמָא לֵט, ע"א.

139 כִּהְעֵלְוָתוֹ – אֶת הַגּוֹרֵל. בִּיד הַשְּׁמַאלִית וְכו' – שֵׁם: וְאִם שֶׁל שֵׁם עָלָה בְּשִׁמְאָלוֹ רֹאשׁ בֵּית אָב אוֹמֵר
לוֹ: אִישִׁי כֹהֵן גָּדוֹל הַגְבָּה שְׁמַאלְךָ.

140 כִּהֲנִתָּנָם – הַגּוֹרְלוֹת. עַל שְׁנֵי הַשְּׁעִירִים וְכו' – שֵׁם: נִתְּנָם עַל שְׁנֵי הַשְּׁעִירִים וְאוֹמֵר לֵה' חֲטָאת. וְעֵיין
מִשְׁנׁוֹת דְּפוס רֵאשׁ בְּשִׁינׁוּי נוסחאות. לְשֵׁם, נו"א: לְשֵׁם, וְכו' עִיקָר, וְעֵיין שִׁינׁוּי נוסחאות.

141 כֹּהֵן וּבֹא וְכו' – שֵׁם מ"ב: בֹּא לוֹ אֶצֶל פָּרוֹ שְׁנִיָּה וְסִמֵּךְ שְׁתֵּי יָדָיו עָלָיו וּמִתּוֹדָה. כֹּהֵן – מִיָּהֵר, כְּמוֹ: אִפְשָׁר
יַעֲשֶׂה בְּדִפּוֹס וּיִקְבַּעֲנָה כִּיּוֹן (פִּסְחִים לֹז, ע"א), פִּירֵשׁ רִש"י: כִּיּוֹן, כְּלוֹמֵר מֵהֵר בְּדַחִיפָה אַחַת. וְעֵיין בְּגִלְיוֹן
הַש"ס שֵׁם. וְעֵיין פֶּרֶקִי לְשׁוֹן לר"ח יְלוֹן, עמ' 203, סִפְרֵי זוֹטָא, תַּלְמוּדָה שֶׁל קִיסְרִין, לַהֲר"ש לִיבְרַמֵּן,
עמ' 76.

142 כָּבֶשׂ יָדָיו בֵּין קַרְנָיו – כְּמוֹ שֶׁאֵמְרוּ בְּבִרְיָתָא בְּיוֹמָא לוֹ, אַ בְּסִדֵּר הַסְּמִיכָה: וּמִנִּיחַ שְׁתֵּי יָדָיו בֵּין שְׁתֵּי
קַרְנוֹת שֶׁל זֹבַח. כָּבֶשׂ... בְּכוֹבֵד – הוּא עַל פִּי לְשׁוֹן הִירוּשָׁלַיִם חֲגִיגָה פ"ב ה"ב (עז, ד): אִמֵּר רַב יוֹסֵה
זֹאת אוֹמֵרֶת שֶׁאִדָּם צָרִיךְ לִכְבוֹשׁ אֶת כּוֹבְדוֹ.

143 וְכֹךְ הָיָה אוֹמֵר וְכו' – כְּמוֹ שֶׁשִּׁנּוּ בְּיוֹמָא פ"ד מ"ב.

לוחשות חתה מפני מערב וירד ושמה ברובד העזרה
155 לפניו יובילו כף הנהב והמגס אשר בפה קטרת הדקה.

מלא חפניו ונתן לתוך כף נטלה בשמאל ומחתה בימין
מהלך בהיכל עד-בא לפרכת צועד בקרבה עד גשת לארון.

מחתה שם בין שני בדים ואם אין ארון באבן שתיה

152 לשוחטו נפנה וכו' – שם פ"ד מ"ג: שחטו וקבל במזרק את דמו ונתנו למי שהוא ממרס בו על הרובד הרביעי שבהיכל. ובירושלמי יומא פ"ד ה"ג (מא, ג) הגיהו את המשנה, ואמרו: כיני מתניתא על הרובד הרביעי שבעזרה. ועל פי זה כתב הפייטן: ברובד העזרה. וכן הנוסח בסדר 'אתה כוננת עולם מראש'.

153 למזבח מוקדה וכו' – שם: נטל מחתה ועלה לראש המזבח והוא מזבח העולה, וקורא לו מזבח מוקדה, עשה"כ (ויקרא ו ב): מוקדה על המזבח. עלה והקיף – עלה בכבש שבצד דרום ופנה לימין היינו למזרח, והלך בראש המזבח כל רוח מזרחית ורוח צפונית ובא לרוח מערבית, שמשם היה חותה את הגחלים, כמו שהוא מפרש בטור שלאחריו. מחתת זהב שחוט – במשנה שם פ"ד מ"ד אמרו שהמחתה של יום הכיפורים היתה של זהב אדום, ואמר ריש לקיש בירושלמי יומא פ"ד ה"ד (דף מ"א ע"ד) זה זהב פרוים שהוא אדום דומה לדמו של פר. וכן הוא בכרייתא בבבלי ביומא מה ע"א. והוא תימה, שלא הוא זהב שחוט הוא זהב פרויים, אלא שני זהבים הם משבעת הזהבים המנויים בירושלמי ובבבלי שם.

154 לוחשות – גחלים לוחשות כמו שדרשו בירושלמי פ"ד ה"ו (דף מ"ב ע"א): גחלי (ויקרא טז, יב) יכול עוממות, תלמוד לומר אש, אי אש יכול שלהבת, תלמוד לומר גחלי אש, הא כיצד מן הלוחשות הללו. מפני מערב – שדרשו בספרא אחרי פ"ג סי' ו': מעל המזבח (ויקרא שם, שם), יכול כולו, תלמוד לומר אשר לפני ה', הא כיצד, הסמור למערב. וירד ושמח – ששנו במשנה שם פ"ד מ"ג: וירד והניחה על הרובד הרביעי שבעזרה. והרמב"ם בהל' עבודת יוה"כ פ"ד ה"א: ויורד ומניחה על הרובד שבעזרה, ולא גרס רביעי, כמו הפייטן. ועי' נושאי כלים.

155 לפניו יובילו וכו' – ששנו ביומא פ"ה מ"א: הוציאו לו את הכף ואת המחתה, ופירשו בבבלי מז ע"א שזו היתה מחתה של קטורת דתניא הוציאו לו כף ריקן מלשכת הכלים ומחתה גדושה של קטורת מלשכת בית אבטינס. ולפי זה למחתה קורא הפייטן מגס. ובירושלמי פ"ה מ"א: כיני מתניתא את הכף ואת הבוך, מהו כף מגיס.

156 מלא חפניו וכו' – ששנו ביומא שם שם: מלא חפניו ונתן לתוך הכף וכו' נטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו.

157 מהלך בהיכל – שם: היה מהלך בהיכל עד שמגיע לבין שתי הפרוכת. עד-בא לפרכת – כלומר לשתי הפרוכות, שגם שתי הפרוכות קרויות פרוכת. וב'אזכיר גבורות', שו' 226: והשמאיל בהיכל בעקב הפרוכת. צועד בקרבה – שם: מהלך ביניהן וכו' עד שהוא מגיע לארון. ודברי המשנה כרבנן שהיו שם שתי פרוכות. ולשון צועד בקרבה ק"ק. ויש נוסח אחר: בקרבם, וכן הוא ב'אזכיר גבורות', שו' 227: ריגל בקרבם. צועד בקרבם, ויהיו דברי הפייטן כדעת חכמים, באין סתירה בין שתי העבודות.

158 מחתה שם וכו' – שם: נתן את המחתה בין שני הבדים. ואם אין ארון וכו' – שם מ"ב: משניטל הארון אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת גבוהה מן הארץ שלש אצבעות ועליה היה נותן.

מַעֲרָה קְטוּרָה	עַל גַּחְלֵי אֵשׁ	כֶּסֶה עֲנָן	צִדֵּד וַיֵּצֵא.
160 נִבְהַל לְשׁוּעַ נָם לְמַמְרָס:	בְּקוֹצֵר בְּהִיכָל הִגֵּשׁ דָּם פֶּר,	לְבִלְתִּי רְדוֹת עִם קֹדֶשׁ נָטְלוּ וְנִכְנָס	רַב בְּצַעִיר וְקָם לְבֵין הַבָּדִים.
נֹכַח הַכִּפֹּרֶת נָתַנוּ עַל כֵּן	הִזָּה בְּאֶצְבָּעוֹ זָהָב בְּהִיכָל	אַחַת לְמַעְלָה וְשָׁחַט שְׁעִיר עִם	וְשָׁבַע לְמַטָּה כְּמַצְלִיף וְקָבַל דָּמוֹ.
165 סוֹבֵב כְּדֶרֶכוֹ שָׁמוּ עַל כֵּן	וְעָמַד בְּעֶמְדוֹ שְׁנֵי בְּהִיכָל	וְהִצְלִיף מִמָּנוֹ נָטַל דָּם פֶּר	כְּמִשְׁפֹּט דָּם פֶּר וּבָא לְפָרְכָת.
סֵפֶר וְהִזָּה סָר וְהִחְלִיפוּ	מוֹל אֲרוֹן חוּצָה בְּדָם הַשְּׁעִיר	אַחַת לְמַעְלָה וַיַּפְעֵל בּוֹ	וְשָׁבַע לְמַטָּה כְּמִסְפָּר כְּסֹדֶר הָרָאשׁוֹן.
עָשָׂאוּ בְּתַעֲרוּבָת	חֲטָאת אֶחָד	וַיֵּצֵא לְמִזְבֵּחַ	הִזָּהָב לְחֲטָאוֹ
<p>159 מערה קטרת וכו' – שם מ"א: צבר את הקטורת על גבי גחלים ונתמלא כל הבית כולו עשן. צדד ויצא – שלא היה מחזיר פניו ויוצא אלא מצדד פניו ויוצא (יומא דף נג ע"א).</p> <p>160 נבהל לשוע – נזדרז להתפלל, ושוועה היא מעשרה לשונות של תפילה (ספרי ואתחנן פיסקא כ"ו). בקוצר בהיכל – יומא פרק ה' מ"א: ומתפלל תפלה קצרה בבית החיצון. לבלתי רדות וכו' – כרבנן דקסרין שאמרו בירושלמי פ"ה ה"ג (דף מ"ב ע"ג) שהיה מתפלל: ועל עמך ישראל שלא יגבהו שררה זו על גב זו, ועיין תוספות ישנים יומא נג, ב, שפירש כן את דברי הפייטן וכתב: בירושלמי מסיים בה ולא יגביהו שררה זה על זה. וזהו שייסד הפייטן בסדר יוה"כ: לבל רדות עם קדש רב בצעיר.</p> <p>161 נם – אמר. נטלו – את דם הפר, ששנו שם מ"ג: נטל את הדם ממי שהיה ממרס בו, נכנס למקום שנכנס, כלומר בבית קדש־הקדשים, ועמד במקום שעמד, כלומר בין הבדים.</p> <p>162 נוכח הכפרת וכו' – שם: והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה, ולא היה מתכוין להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף.</p> <p>163 נתנו וכו' – שם: יצא והניחו על כן הזהב שבהיכל. ושחט וכו' – שם מ"ד: הביאו לו את השעיר שחטו וקבל במזרק את דמו.</p> <p>164 סובב כדרכו וכו' – שם: נכנס למקום שנכנס ועמד במקום שעמד והזה ממנו אחת למעלה ושבע למטה, ולא היה מתכוין להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף.</p> <p>165 שמו וכו' – שם: יצא והניחו על כן שני שהיה בהיכל וכו' נטל דם הפר.</p> <p>166 ספר והזה וכו' – שם: והזה ממנו על הפרוכת שכנגד הארון מבחוץ אחת למעלה ושבע למטה.</p> <p>167 סר והחליפו וכו' – שם: נטל דם השעיר והניח דם הפר. ויפעל בו – כלומר הזה את דמו. כסדר הראשון – כלומר של דם הפר, כמו ששנו שם בעניין: והזה ממנו על הפרוכת שכנגד הארון מבחוץ אחת למעלה ושבע למטה וכו'.</p> <p>168 עשאו בתערובת וכו' – עירה דם הפר לתוך דם השעיר. חטאת אחד – שהפר היה חטאת (ויקרא טז,</p>			

על קרנותיו הזה ונתן באצבעו סביב על ארבעת רבציו וחטאו.

170 על צלע מזרח גמר חטויו ומשם הזה שבע על טהרו
עת גמרו בא אצל שעיר חי וסמך שתי ידיו עליו להתודות בעד עם.

וכך היה אומר אנה השם חטאו עון ופשעו לפניך עמה בית ישראל. אנה בשם
כפר-נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאו ושעו ולפניה עמה בית
ישראל בכתוב בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל
חטאתיכם לפני יי. והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים את-שם הנכבד
והנורא מפורש יוצא מפי כהן גדול היו כורעים ומשתחווים ונופלין על פניהם ואומרים
ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ואף הוא היה מכניין לגמור את-השם כנגד
המברכים ואומר להם: תטהרו. ואתה בטובה הגדול תעורר רחמיה וסלח לעדת ישורון.

180 פקדו לשלחו ביד איש עתי עמוס עונות אום ופשעיה
פניו שם בפר השעיר קרעם והוציא חלבם והקטיר.

פרחי כהונה יסבלום במוטות וישרפו חוץ לעיר עור ובשר ופרש
פשט שעיר לראש המדבר מניפי צניפות זה לזה יבשרו.

(ג) ואף השעיר חטאת היה (שם שם, ה) ועירב דמי שניהם ועשאו חטאת אחד. ויצא וכו' – שם מ"ה:
ויצא אל המזבח אשר לפני ה' (ויקרא טז, יח) זה מזבח הזהב, התחיל מחטא ויורד.

169 על קרנותיו הזה וכו' – שם: מהיכן הוא מתחיל מקרן מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית
דרומית, דרומית מזרחית.

170 על צלע מזרח גמר חטויו – ששנו שם: מקום שהוא מתחיל בחטאת על מזבח החיצון, כלומר בקרן
דרומית מזרחית, משם היה גומר על מזבח הפנימי. ומשם הזה וכו' – שם מ"ו: הזה על טהרו של מזבח
שבע פעמים.

171 עת גמרו וכו' – שם פ"ו מ"ב: בא לו אצל שעיר המשתלח וסומך שתי ידיו עליו ומתוודה.

172 וכך היה אומר וכו' – שם.

180 פקדו – ציווה לשלחו ביד איש עתי, שנאמר (ויקרא טז, כא) ושלח ביד איש עתי המדברה, וביומא
פרק ו, מ"ג: מסרו למי שהיה מוליכו. עמוס – השעיר. עונות אם ופשעיה – שאמרו ביומא דף ס"ו ע"ב:
מה שהיא צפירא דין וחובי דרא סגיאין.

181 פניו שם וכו' – שם פרק ו מ"ז: בא לו אצל פר ושעיר קרעו והוציא את אימוריהן נתנן במגיס והקטירן
על גבי המזבח. בפר השעיר – נוסח אחר: בפר ושעיר, וכצ"ל.

182 פרחי כהונה וכו' – קלען במקלות והוציאן לבית השריפה, כגירסת המשנה בירושלמי. יסבלום במוטות
וכו' – כמו ששנו בזבחים פרק יב מ"ה ומ"ו: פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים בזמן שהם נשרפין כמצותן
נשרפין בבית הדשן וכו' היו סובלין אותם במוטות.

183 פשט שעיר וכו' – יומא פרק ו מ"ח: אמרו לו לכהן גדול הגיע שעיר למדבר. ומניין היו יודעין שהגיע
שעיר למדבר, דרכיות היו עושין ומניפין בסודרין ויודעין שהגיע שעיר למדבר. לראש המדבר – לצוק

אתה כוננת עולם ברב חסד

185	צֶהַל לְהִרְאוֹת צָעַד וְקֹדֶשׁ	עוֹשֶׁר תִּפְאָרְתּוֹ יָדָיו וְרַגְלָיו	וּלְהִתְנַאֲוֹת וּפִשְׁט כָּלִי בָר	בְּמַלְבוּשׁ יִקְרוּ וְעֵטָה כְּסוּתוֹ.
	צוּי סֵדֶר צֶרֶךְ בְּרֻכּוֹת הַשָּׁלִים	יֹדִיעַ לְעֵדָה וְקֹדֶשׁ וּפִשְׁט	וְיִרְגֵּל בְּפֶה וְיִרְדּוּ וְטָבֵל	חֵק הָעֵשׂוֹר וְעֵלָה וְסַפֵּג.
	קְדוּשַׁת בְּגָדֵי קֶדֶם וְעֵשָׂה	זֶהָב לְבֹשׁ שְׁעִיר הַמוֹסֵף	וְיִקְדֹּשׁ עוֹד וְהַכְלִיל אֵילֹו וְאֵיל עֵם	יָדָיו וְרַגְלָיו עִם חֲלָבֵי יוֹם.
190	קֹדֶשׁ יָדָיו קֶרְבּוֹ לְפָנָיו	וְרַגְלָיו וּפִשְׁט, בְּגָדֵי לְבָן	וְיִרְדּוּ וְטָבֵל לְבָשֶׁם וְקֹדֶשׁ	וְעֵלָה וְסַפֵּג יָדָיו וְרַגְלָיו.
	רֵץ כְּאִישׁ מְהִיר לְבִין הַבָּדִים	וְהוֹצִיא מִשֶּׁם	כֶּף וּמַחְתָּה פֶז	

- שבמדבר. וקורא לסודרין צניפות, לפי שהסודר היה משמש לכסוי הראש, כמו בברכות ס, ב: כי פריס סודרא על רישיה לימא ברוך עוטר ישראל בתפארה.
- 184 להראות עושר תפארתו... יקרו – עפ"י אסתר א, ד.
- 185 ופשט כלי בד וכו' – שם פרק ז מ"א: בא לו כהן גדול לקרות אם רצה לקרות בבגדי בוץ קורא, ואם לא קורא באצטלית לבן משלו.
- 186 צווי סדר – של יום (ירושלמי פ"ז ה"א; דף מ"ד ע"ב) יודיע לעדה, ששנו ביומא פרק ז מ"א – שהוא קורא אחרי מות (ויקרא טז), ואך בעשור (שם כג, כו-לב). וירגל בפה וכו' – שם: ובעשור שבחומש הפקודים (במדבר כט, ז-יא) קורא על פה.
- 187 צרך ברכות השלים – שם: ומברך עליה שמונה ברכות וכו'. וקדש ופשט וכו' – שם מ"ג: אם בבגדי בוץ קורא קדש ידיו ורגליו פשט ירד וטבל ועלה ונסתפג.
- 188 קדושת בגדי זהב לבש וכו' – שם: הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו ויצא.
- 189 קדם – נזדרז. והכליל אילו ואיל עם עם חלבי יום – אילו ואיל העם ואימורי פר ושעיר הנשרפים הקריב יחד. זה פירוש הנוסח שלפנינו, שהגיהו רבנו תם, והוא מובא בתוספות ישנים ליומא ע ע"א ד"ה יצא ועשה אילו ואיל העם (ונדפס שם בעמוד ב). ויש נוסח אחר: והכליל אילו עם מוספי יום. וזה הנוסח שנזקק רבנו תם להגיהו, לפי שאין הוא מכוון עם דעת התנאים החולקים בדבר, לא עם דעת רבי אליעזר דתני בדבי שמואל, שלדעתו בין עשיית אילו ואיל העם האימורי חטאת לבין המוספין הפסיקה הוצאת כף ומחתה ולא עם דעתו של רבי עקיבא דתוספתא, שלדעתו קרבו המוספין עם תמיד של שחר, ואילו ואיל עם קרבו זמן רב אחר כך, ובינתיים הפסיקה כל עבודת היום ושעיר החיצון. והביאו שם גם פירוש שמפרשים את הנוסח הראשון: והכליל אילו עם מוספי יום, והפייטן לקח שיטתו לפי השנוי במשנה (פרק ז מ"ג): ויצא ועשה אילו ואיל העם ושבעה כבשים תמימים, דברי רבי אליעזר, והיינו הכליל אילו עם השבעה כבשים ואיל העם שהם מוספי יום. ד"א הכליל, העלה כליל.
- 190 קדש וכו' – ששנו שם פרק ז, מ"ד: קדש ידיו ורגליו ופשט, וירד וטבל ועלה ונסתפג.
- 191 קרבו לפניו וכו' – שם: הביאו לו בגדי לבן ולבש וקדש ידיו ורגליו.
- 192 רץ כאיש מהיר וכו' – שם: נכנס להוציא את הכף ואת המחתה. אבל בירושלמי יומא פ"ז ה"ב (מר), ב), הכל מודין בהוצאת כף ומחתה שהוא לאחר תמיד של בין הערבים. עיין משלי כב, כט.

רַגְלִיו וַיִּדְיו	קֹדֶשׁ כְּדָבְרוֹ	וּפֶשֶׁט כְּלִי בַד	וְהִנִּיחָם נֶצַח.
רַחֵץ וְסַפֵּג	וְעָטָה כְּלִי פֹז	וַיִּקְדֹּשׁ עוֹד	יָדָיו וְרַגְלָיו
רְצוּי תַמִּיד	הַגִּישׁ בְּעַרְבִים	וְהַקְטִיר קְטֹרֶת	בֵּין נִתְחִים לְנִסָּךְ.
שָׁמַר לְעָרֵב	דְּלִיקַת נֵרוֹת	כִּי מִצּוֹתָם	מִעָרֵב וְעַד עָרֵב
שָׁב שָׁאת כַּפִּים	לְבָרְךָ אֶת־הָעַם	וְקֹדֶשׁ יָדָיו	וְרַגְלָיו וּפֶשֶׁט.
שָׁאֲרוּ יִכְסֶה	בְּבִגְדֵי עֲצָמוֹ	וְשָׁרִים יִלְוֶהוּ	בְּהָדָר לְנִוְיָהוּ
שָׁלוֹם בְּצִאתוֹ	בְּלִי הוֹקְרָה פִּיסוּל	תִּרְנֶנּוּ עֲדָה	בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב.
תַּחֲלִילָה יִבְשֶׁר	שְׁלִיחַ הַשְּׁעִיר	כִּי נִרְצוּ עֲוֹנוֹת	בֵּת הַשּׁוֹבְבָה
תֵּן לָנוּ מוֹפֵת	שׁוֹלְחָיו יֹאמִירוּ	בְּמָה נִדַּע כִּי	כּוֹפֵר פֶּשַׁע.

193 רגליו וידיו קדש – שם: וקדש ידיו ורגליו. כדברו – כמנהגו וכדרכו (ישעיה ה, יז). ופשט כלי בד – שם: ופשט. והניחם נצח – שאמרו ביומא דף יב ע"ב: והניחם שם (ויקרא טז, כג) מלמד שטעונין גניזה. וכן ב'אזכיר גבורות', שו' 264.

194 רחץ וכו' – ששנו שם פרק ז מ"ד: וירד וטבל עלה ונסתפג הביאו לו בגדי זהב ולבש, וקדש ידיו ורגליו.

195 רצוי תמיד הגיש בערבים – כלומר הקריב תמיד של בין הערבים. סדר זה נשנה בספרא אחרי מות פרק ו, שתמיד של בין הערבים עשה לאחר הוצאת כף ומחתה. וכן נסדר ביומא דף לב, א: כף ומחתה בבגדי לבן, תמיד של בין הערבים בבגדי זהב. והקטיר קטרת – ששנו שם: ונכנס להקטיר קטרת של בין הערבים. בין נתחים לנסך – כמו ששנו שם פרק ג' מ"ה: [קטרת] של בין הערבים בין אברים לנסכים.

196 שמר – המתין. ד"א: שמר, לקיים. דליקת נרות – ששנו שם פרק ז, מ"ד: ולהטיב את הנרות. ובמקום תיבת לערב יש נוסח: בעקב, כלומר: בסוף עבודת היום, והוא כמו שנאמר ב'אזכיר גבורות', שו' 267: תכלית מעשים נרות הבעיר. מערב ועד ערב – מדי ערב.

197 שב שאת כפים – וכן ב'אזכיר גבורות', שו' 267. וקדש וכו' – ששנו שם פרק ז מ"ד: וקדש ידיו ורגליו ופשט.

198 שארו – בשרו, כלומר: גופו. יכסה וכו' – שם: הביאו לו בגדי עצמו ולבש. ושרים – וזקני העם, ילווהו וכו' – שם: ומלוין אותו עד ביתו.

199 שלום בצאתו וכו' – וכשיצא בשלום ולא אירע בו פסול. תרנן וכו' – שם: ויום טוב היה עושה לאוהביו בשעה שיצא בשלום מן הקדש.

200 תחילה יבשר – נוסח אחר: תהלה יבשר, כלומר בשורה טובה שיש להלל עליה להקב"ה. בת השובבה – ישראל, עשה"כ ירמיה לא, כא.

201 מופת – ראייה.

אספר גדולות

תוארת לשון	השני הלבנה	ושעיר הולכתי	ונדחה ומת
תפארת יצטו	והדר ילבשו	שמחה ימצאו	וששון ישיגו.

אספר גדולות

אספר גדולות	עושה גדולות	שח ויפעל	מעשיו לעולם
אימץ דוק לכס	ותבל להדום	אור גילה ליום	ואופל החביא לנשף.

בירר רקיע	לעמוס פלגי מים	ויתרם הניס לנבך	ולהדשיא שיח ועשב
ביהק עולם	במושלי יום ולילה	היות לפקד ימים	ולרגעי עתים.

5	גאון בריחי תהום	ודגת קשקשת	רמש ובני רשף	השריץ במי שועל
---	-----------------	------------	--------------	----------------

202 משיב השליח ואומר: תוארת – תואר, מראה. לשון השני וכו' – ששנו ביומא פרק ו, מ"ח: לשון זהורית היה קשור על פתחו של היכל וכשהגיע למדבר היה הלשון מלבין, שנאמר (ישעיה א, יח): אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו.

203 תפארת וכו' – עדה"כ תהלים צו, ו. שמחה וכו' – עדה"כ ישעיה נא, ג. שם לה, י.

1 אספר גדולות – עשה"כ תהלים קמה, ו: וגדלתך אספרנה. של: עושה גדולות – הקב"ה, עשה"כ איוב ה, ט: עושה גדולות ואין חקר. שח ויפעל – אמר ועשה. עיין 'אזכיר גבורות' שו' 4. מעשיו לעולם – עשה"כ תהלים קמח, ו: ויעמידם לעד לעולם, וקהלת ג, יד: כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם.

2 מעשי יום ראשון: אימץ דוק וכו' – עשה"כ ישעיה סו, א: השמים כסאי והארץ הדום רגלי. אימץ – חיזק. דוק – שמים, עשה"כ ישעיה מ, כב: הנוטה כדק שמים. וכן אמר הפייטן ב'אתה כוננת', שו' 5: 'ביררת שחקים, למכון שבתך, וירחת עליות, לכס הדרך'. ועוד שם שו' 7: בנת לקרות ארץ על בלימה להדום רלגך. אור גילה ליום – על ידי שגילה האור היה יום. ואופל החביא – ושמרו שימש בנשף.

3 מעשי יום שני: בירר רקיע – חיזק ואימץ את הרקיע, ודרשו בבראשית רבה ד, ב: יהי רקיע, יחזק רקיע. וכן ב'אתה כוננת', שו' 5: בררת שחקים. לעמוס פלגי מים – להטעין על הרקיע פלג המים, כלומר חצים. כמו שדרשו בבראשית רבה ד, ד: נטל הקב"ה כל מימי בראשית ונתנם חציים ברקיע וחציים באוקיינוס הה"ד תהלים סה, י: פלג אלהים מלא מים. מעשי יום שלישי: ויתרם הניס לנבך, כלומר: לנבכי ים (איוב לח, טז), והוא מקביל שם בפסוק אל תהום. וקרוב ללשון 'הניס' אמר ב'אזכיר גבורות', שו' 21: גרש למקוה מים אדירים.

4 מעשי יום רביעי: ביהק – האיר, וכן 'אזכיר גבורות', שו' 16: בִּהֵק נָגַה לְיוֹם. במושלי יום ולילה – על ידי השמש והירח, עשה"כ בראשית א יז ויח: ויתן אותם אליהם ברקיע השמים להאיר על הארץ, ולמשל ביום ובלילה. לפקד ימים וכו' – כמ"ש שם שם יד: והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים.

5 מעשי יום חמישי: גאון בריחי תהום – התנינים הגדולים. ב'אזכיר גבורות', שו' 27: גאו ממים בריחי תהומות, ועיין בפירוש שם. ובני רשף – המגביהים עוף, כמ"ש שם שם, כא: ויברא אלהים את התנינים הגדולים ואת כל נפש החיה הרמשת וכו' ואת כל עוף כנף למינהו. במי שועל – במים, שנמדדו בשעלו של הקב"ה, עשה"כ ישעיה מ, יב.